

บันทึกประวัติ
พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต
(แย้ม ผนนคร)

พิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพ

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส
สมบัติของพระครูสุภา

วันอังคารที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕

อส
บ117บ
2505

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961129837

๑๗๗๘
B17E137
๐๘๘๕
๐๑
๒๑๑๔ ๒
๒๕๐๕

บันทึกประวัติ

พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ฉนกร)

กรมเจ้าหน้าสมเด็จเจ้าพระยา

พลอากาศเอก พระพิภพ บรมศอก
มอบให้เจ้าหน้าสมเด็จเจ้าพระยา

พิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพ

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส

วันอังคารที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ตั้งใจจะรวบรวมเอกสารและบันทึกต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบิดาข้าพเจ้า ในทางที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่ความรู้ตามแต่จะหาได้ การแสวงหาเรื่องราวเก่า ๆ ที่มีหลักนั้นหาได้ยาก จึงไม่สู้ละเอียดนัก ส่วนมากข้าพเจ้าได้อาศัยนายเปลื้อง ณ นคร ให้วิ่งเต้นติดต่อกับผู้อื่นที่พอจะรู้เรื่องและยังมีตัวอยู่ การรวบรวมหลักฐานเอกสารเข้าเป็นเล่มนี้ ไม่ใช่เขียนอย่างแต่งประวัติ ฉะนั้นผู้รวบรวมจึงมิได้เขียนแสดงความคิดเห็นลงไปด้วย

เอกสารซึ่งเป็นพระราชหัตถเลขา ถ้าเกี่ยวกับส่วนตัวและบุคคลที่สามแล้ว ข้าพเจ้าก็งดไว้เสีย มิได้ลงไว้เลย และเป็นส่วนมากเสียด้วย

ล้นเกล้าล้นกระหม่อมรัชกาลที่ ๖ ทรงใช้บิดาข้าพเจ้าอยู่เนื่อง ๆ ในเรื่องส่วนพระองค์ ซึ่งเกี่ยวกับการภายนอก เมื่อตอนก่อนจะประกาศสงครามโลกครั้งที่ ๑ ก็รับสั่งว่า เห็นจะต้องให้พระยาเดโชรัฐประสงค์เสียก่อน ให้อ้ายหยิบไปตามพ่อมันเข้ามาแล้วก็แล้วกัน จะได้เร็วและไม่เอิกเกริก ต่อมาเมื่อบิดาข้าพเจ้าเป็นเสนาบดี เรื่องใดที่เกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในราชการทหาร ก็มักทำหนังสือกราบบังคมทูลเกล้า ๆ ถวายเป็นการส่วนตัว ก่อนที่ท่านจะจัดการส่งอะไรลงไปเป็นทางการ แม้ในที่สุดเมื่อสุนัขหลวงชื่อ ย่าเหล ถูกยิงตาย ก็รับสั่งให้บิดาข้าพเจ้าเป็นผู้สืบให้ รายงานต่าง ๆ เรื่อง ย่าเหล ข้าพเจ้าก็เป็นผู้นำจากบิดาไปทูลเกล้าถวาย เมื่อทรงตอบก็มักจะขึ้นต้นว่า ถึงพระยาเดโช รายงานฉบับที่ ... เรื่อง ... ซึ่งเจ้าให้อ้ายหยิบนำมานั้น ... ตอนจบลงพระนามว่า สยามินทร์ ถึงแม้จะเป็นเรื่องสุนัข แต่ก็ทรงขุ่นเคืองพระทัยอยู่มากในตอนแรก ๆ ในข้อที่ว่าใครก็ตาม บังอาจใช้อาวุธปืนในท้องถนนหลวงทำลายทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นให้เสียหายไป การกล่าวถึงบุคคลที่ ๓ จึงมีมาก (พระบรมนามาภิไธยส่วนมากใช้ วชิราวุธ ป.ร. มีเพียง ๒ ฉบับเท่านั้น ที่ทรงใช้สยามินทร์เหมือนในรัชกาลที่ ๕) สำหรับลายพระราชหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๕ ก็เช่นเดียวกัน ตอนเจ้าบิดารันท้าวกรุง ซึ่งความจริงเป็นเรื่องของนครบาล แต่ดูเหมือนจะไม่จุพระทัยพอเพียง จึงได้มีพระราชหัตถเลขาให้บิดาข้าพเจ้าออกสืบสวน ทำความเห็นรายงานกราบบังคมทูลให้ทรงทราบอีกทางหนึ่ง ต่อมาเมื่อเรื่องเกี่ยวกับสกุล ณ นคร โดยตรง เมื่อตอนเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ปู่ข้าพเจ้าป่วยหนักและถึงอสัญกรรมต่อมา ก็มีชื่อบุคคลอื่น ๆ พัวพันอยู่ด้วยมาก ในลายพระราชหัตถ์ทุกฉบับไป จึงต้องดทที่จะสงในหนังสือเล่มนี้ทั้งหมด

ในงานเมรุกลางเมืองนคร ของศพเจ้าพระยานคร ฯ ก็ได้ทรงพระมหากรุณา พระราชทานเรือรบหลวง ๑ ลำให้ไปกับกองทหารเกียรติยศ ควบคุมโดยนายทหารชั้นนายร้อย ลงไปเมืองนครศรีธรรมราช บิดามารดาและข้าพเจ้าได้ไปในเรือลำนั้นด้วย พระมหากรุณาธิคุณ

ปกเกล้าเป็นล้นพ้น สำหรับนายร้อยที่คุมกองเกียรติยศขึ้นไปนั้น เวลานี้เป็น พลตรี พระยาเสนา-
ณรงค์ฤทธิ บุตรชายของบิดาข้าพเจ้านั่นเอง

ในการบำเพ็ญกุศลศพบิดาของข้าพเจ้า ซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้า
รำไพพรรณีพระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ แล้ว ก็ยังมีพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยหลาย
พระองค์ท่าน ได้ทรงพระเมตตาเป็นอย่างยิ่ง

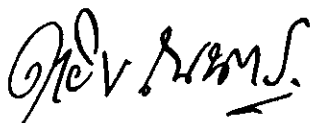
ประธานองคมนตรีและองคมนตรี แสดงความห่วงใยและสงสาร

จดหมายของท่านนายกรัฐมนตรีและท่านผู้หญิง พร้อมด้วยพวงดอกไม้ แสดงความ
กรุณาและให้ความอบอุ่นแก่ข้าพเจ้าและครอบครัว

ท่านรัฐมนตรีกลาโหม นำพวงดอกไม้ของกระทรวงและของตัวท่านมาวาง และ
อยู่เป็นประธานในงานบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน เหมือนญาติสนิท

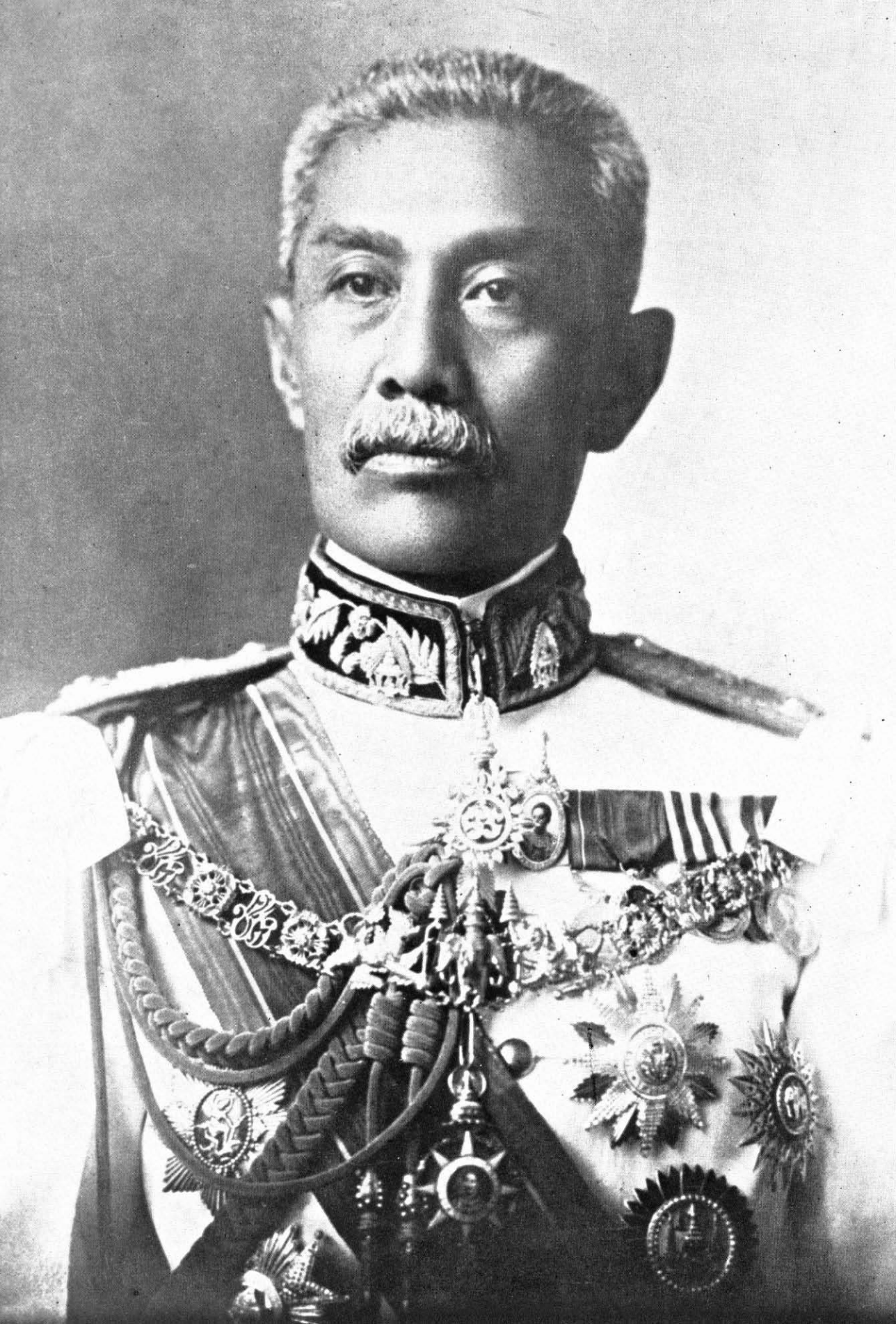
ตั้งแต่บิดาของข้าพเจ้าถึงอสัญกรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๐๔ มิตร
ของบิดาและของข้าพเจ้าทุกท่านให้ความเป็นมิตร เสมอต้นเสมอปลาย

ยามใดเล่า ที่จะได้ความรู้สึกราบซึ่งในน้ำใจของผู้ที่หวังดี นอกจากในยามนี้ ข้าพเจ้า
ไม่อาจสรรหาถ้อยคำแสดงความขอบพระคุณให้สมควมความรู้สึกได้ จึงเพียงแค่ขอเรียนว่า
“พระเดชพระคุณของท่านล้นเหลือ มิมีวันลืม” ข้าพเจ้ากราบเรียนให้ท่านทราบได้เพียงเท่านี้

(หิบบ ผนกร)

บ้านมหาโยธิน พระนคร

บันทึกประวัติ

พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ฦ นคร)

สกุล ฦ นคร

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขานนามสกุล เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นนายพลโท พระยาวรเดชศักดิ์ดาฐ ซึ่งบรรดาศักดิ์ได้เคารพนับถือว่าเป็นผู้ใหญ่ของวงศ์ญาติในสายนี้ ได้ทำหนังสือกราบถวายบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานนามสกุล ดังปรากฏในจดหมายต่อไปนี้

กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า นายพลโท พระยาวรเดชศักดิ์ดาฐ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบถวายบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระราชอาญาไม่พินเกล้า

ด้วยตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขานนามสกุลขึ้นแล้ว ขอสกุลนี้ข้าพระพุทธเจ้ายึดถือว่าเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่งแห่งความสวัสดิมงคลและความเป็นไปตลอดไปในภายหน้า ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระมหากรุณา ขอรับพระราชทานชื่อสกุลสำหรับข้าพระพุทธเจ้า เพื่อความสวัสดิมงคลและเป็นเกียรติแก่ข้าพระพุทธเจ้าตลอดวงศ์สกุลสืบไป

ด้อมที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบถวายบังคมทูลรบกวนฉะนี้ พระอาญาไม่พินเกล้า ขอพระมหากรุณาธิคุณเป็นที่พึ่ง

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

นายพลโท พระยาวรเดชศักดิ์ดาฐ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นประทับสำราญ
พระอิริยาบถอยู่ ณ อ่างศิลา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชสาสนโสภณ ราช
เลขานุการในพระองค์ เชิญลายพระหัตถ์ ทรงขานนามสกุล เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๕๖ ตามสำเนาพระราชหัตถ์เลขา ดังต่อไปนี้

วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๕๖

ถึง พระยาราชเสนา (แย้ม)

จดหมายของเจ้ามีมาขอนามสกุลของเจ้านั้น ได้รับแล้ว เรื่องนามสกุล
ของเจ้าข้าได้นึกอยู่แต่ก่อนได้รับจดหมายเจ้าแล้วว่า ถ้าขอให้ตั้งจะให้นาม
อะไร ข้าไตร่ตรองดูแล้ว เห็นว่าสกุลของเจ้าได้ดิบได้ดีและมีชื่อเสียงชั้นที่
นครศรีธรรมราช ซึ่งคนโดยมากมักเรียกว่าเมืองนคร เป็นที่เข้าใจกันดีอยู่ทั่ว
กันแล้ว และส่วนสกุลพวกเจ้าพระยานครก็มักเรียกกันอยู่แล้วว่าแสนคร
ข้าจึงเห็นว่านามสกุลของเจ้าก็ควรที่จะให้มีคำว่านครปรากฏอยู่ เพื่อเป็น
เกียรติยศปรากฏสืบไป

เพราะฉะนั้น ข้าขอให้นามสกุลของเจ้าว่า “ฉนกร” (เขียนเป็นตัว
อักษรโรมันว่า “na Nagara”) ตัว “ฉ” นั้นมุ่งความว่าสกุลนี้ได้เป็นของ
เมืองนคร เทียบกับอย่างฝรั่งขุนนาง ที่เขาใช้นามสกุลตามนามตำบลมักใช้
มีคำว่า “de” นำหน้านามเมืองหรือตำบล คำว่า “de” นั้น เห็นเคยแปลกันมา
แล้วว่า “แห่ง” แต่คำว่าแห่ง เสียงงุ่มง่ามไม่เข้าที่ ข้าจึงใช้ “ฉ” แทน เช่น
ให้นามสกุลของพระยาเทพทวาราวดี ข้าก็ได้ให้ว่า “ฉมหาไชย” มาราย ๑
แล้ว มาถึงนามสกุลของเจ้า จึงเห็นควร “ฉ” ผสมกับ “นคร” เห็นว่า
ดูเป็นมงคลนามดี

ขอให้นามสกุล ฉนกร มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงอยู่ในกรุงสยาม
นี้ ชั่วกัลป์าวสาน

วชิราวุธ ปร.

แต่งเครื่องเต็มยศ (สวมสังวาล) อย่างเจ้าพระยาครั้งโบราณ

ลำดับบรรพชนของเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต

ตามหนังสือวงศ์สกุล ณ นคร มีลำดับบรรพชนของเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต ดังต่อไปนี้

สายสกุล ณ นคร

(นามผู้สืบสกุล)

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี เจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช (พัฒน์)
เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช เจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช (น้อย)
เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อยกลาง)

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี เจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช (พร้อม)

พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต
(แย้ม)

(นามภริยา)

คุณหนูเล็ก หรือ เจ้าจอมปราง ชิดาเจ้านคร
และหม่อมทองเหนี่ยว
ท่านผู้หญิงอิน ชิดาพระยาพินาสอค์
ราชินิกุล ณ บางช้าง

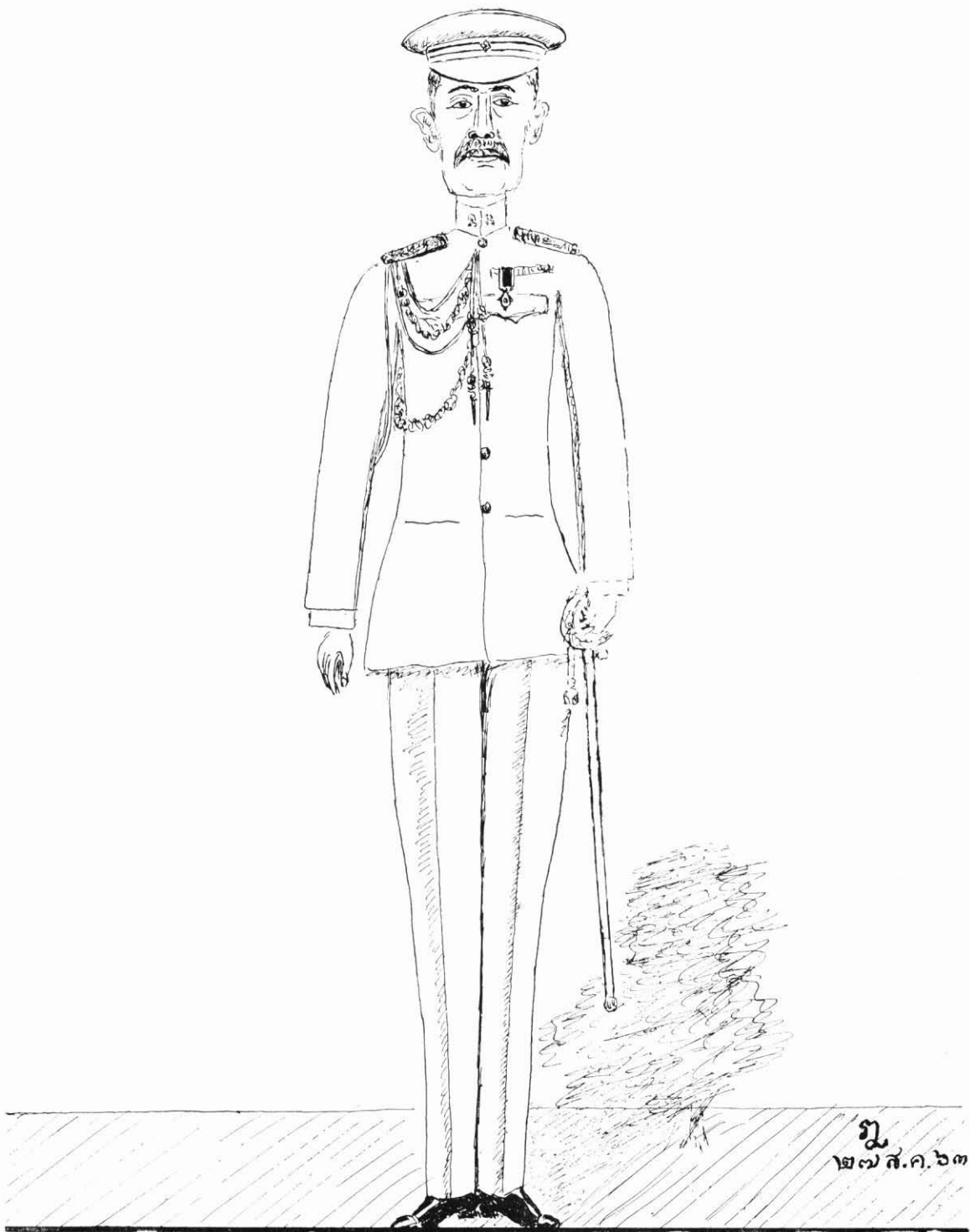
ท่านผู้หญิง ม.ร.ว. หญิง ชิดาหม่อมเจ้า
จันทร์ ไอรสเจ้าฟ้ากรมหมื่นนรินทรธรรเสศ
(พระโอรสสมเด็จพระที่นั่งเชอกรมพระยา-
เทพสุดาวดี)

ท่านนิ่ม เชื้อสายเจ้านครศรีธรรมราชรุ่นก่อน

ท่านผู้หญิงเลียบ ชิดาหลวงสุนทรสินศพ
(จ้อ บัจฉิม)

บุตรชิดาของท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ณ นคร) คือ:-

๑. (ญ) ลาก ถึงแก่กรรมตั้งแต่วัยเด็กอยู่
๒. (ช) หยิบ รับพระราชทานตราจุลจอมเกล้าสืบตระกูล สมรสกับ ประนอม
ชิดาเจ้าพระยาขมราช (ปิ่น สุขุม)
๓. (ญ) พยุง สมรสกับ นายเสนห์ ณ นคร
๔. (ญ) โปยม สมรสกับ พลตรี พระยาเสน่ณรงค์ฤทธิ (ม.ล. เล็ก สนิทวงศ์)

เดโช

ภาพท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ นุชิต เมื่อยังเป็นพระยาสี่หาราชเดโชไชย
เป็นภาพเชิงล้อ ฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเขียนพระราชทาน

หลักฐานวันเดือนปีเกิด

ตามที่ปรากฏในจดหมายที่เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ชุด มีไปกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พร้อมกับวันเดือนปีเกิดของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม ผนคร)

บ้านมหาโยธิน

วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔

ขอพระราชทานกราบทูล มหาอำมาตย์นายก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทราบฝ่าพระบาท

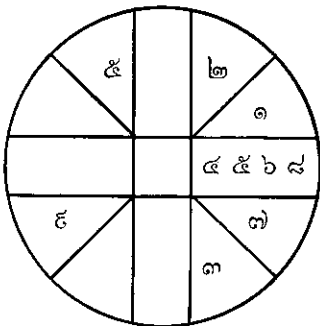
ตามที่มีรับสั่งแก่ข้าพระพุทธเจ้า มีพระประสงค์จะทรงทราบวันเกิดและดวงของท่านเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีและของข้าพระพุทธเจ้านั้น วันเกิดของท่านเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบละเอียด จึงได้ขอให้พระยานครกุลเชษฐาตรวจมาให้ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานจดถวายมาในท้ายหนังสือแล้ว

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า
พระยาสิทธิราชเดโชไชย

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม ผนคร)

จางวางเมืองนครศรีธรรมราช

เกิดวัน ๔^๑๔ ค่ำ ปีขาล จัตวาศก จ. ๑๒๐๔

(ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๙๕) เวลา ๑๑ ก.ท.

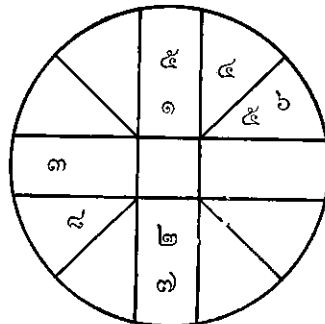
ถึงอสัญกรรมวันที่ ๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๖

พ.ศ. ๒๔๕๐ อายุ ๖๕ ปี

พระยาสิทธิราชเดโชชัย (แย้ม ผนคร)

เกิดวัน ๑^๑๕ ค่ำ ปีเถาะ นพศ จ. ๑๒๒๕

(ตรงกับพ.ศ. ๒๔๑๐) เวลาใน ๗ ก.ท.

ภา.3/
โพธิ์ทอง
ยศพิเศษพลเอก
สัญญาบัตรพิเศษ
แก่ชนใหม่
วันที่ ๒ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๖๖

พระบรมฉายาลักษณ์ โปรดเกล้าฯ
พระราชทานเมื่อขึ้นบ้านมหาโยธิน พ.ศ. ๒๔๖๒

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๘ เม.ย. ๖๔

เจ้าคุณสี่หราชเดโชไชย

ด้วยได้รับจดหมายของเจ้าคุณลงวัน^{นี้} จดดวงชาติเจ้าคุณสุธรรมมนตรี
กับของเจ้าคุณไปให้ข้าพเจ้าตั้งประสงค์ของข้าพเจ้านั้น ขอบใจเจ้าคุณเป็น
อันมาก

ข้าพเจ้าตรวจสอบดูได้ความว่าวัน ๔^๑ ๔^๒ ก่ำ ปีขาล จ.ศ. ๑๒๐๔ พ.ศ.
๒๓๘๕ นั้น ตรงกับวันที่ ๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๔๓ และวัน ๑^๒ ๕^๓ ก่ำ ปีเถาะ
จ.ศ. ๑๒๒๕ พ.ศ. ๒๔๑๐ นั้น ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน ค.ศ. ๑๘๖๗ ดังนั้น
จึงแจ้งมาให้เจ้าคุณทราบ

ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถือมาอีกด้วย

เทวะวงศ์วโรปการ

โกศศพท่านเจ้าพระชาบดินทรเดชาอนุชิต
ประดิษฐาน ณ บ้านมหาโยธิน

ประวัติเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต

ลงพิมพ์ในหนังสือยุทธโกษา เล่ม ๑ แผ่นที่ ๔๔ หน้า ๓๕๒ ตอนนั้นท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต ดำรงตำแหน่งนายเวรคำสั่ง กรมปลัดทัพบกใหญ่กรมยุทธนาธิการ ประวัตินี้ท่านเป็นผู้เขียนเอง

(ประวัติ ที่ ๑๖ ของนายเวรคำสั่งซึ่งกล่าวในยุทธโกษา เล่ม ๑ แผ่นที่ ๔๔ หน้า ๓๕๒ ว่าไปราชการ จะได้แสดงประวัติสืบต่อไปภายหลังนั้น บัดนี้ได้กลับแล้วแลได้มาพิมพ์ลงเป็นลำดับในที่นี้)

นายร้อยเอกแย้ม นายเวรคำสั่งกรมปลัดทหารบกใหญ่กรมยุทธนาธิการ

เกิดเมื่อวันที่ ๑ เดือน ๕ ปีเถาะนพศก จุลศักราช ๑๒๒๙ ตรงกับ ร.ศ. ๘๖ (พ.ศ. ๒๔๑๐) ที่เมืองนครศรีธรรมราชที่บ้านเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ผู้เป็นบิดา แลได้เล่าเรียนหนังสือไทยหนังสือขอม ในสำนักครูกรุงเมืองนครศรีธรรมราช เรียนวิชาเลขไทยในสำนักขุนกำจัดไพริน (เอี่ยม) ที่กรุงเทพฯ

เมื่อ ร.ศ. ๘๘ (พ.ศ. ๒๔๒๒) อายุ ๑๓ ปี ได้ทำการมงคลตัดจุก แลบวชเป็นสามเณรที่วัดพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช แลไปอยู่วัดใหม่กาแก้ว ได้ศึกษาทางพระพุทธศาสนา ในสำนัก พระครูเทพมุณี (แก้ว) ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ และในสำนักพระครูกาแก้ว (แก้ว) เจ้าอธิการวัดใหม่บัวช้อยพาราหนึ่ง

ครั้ง ร.ศ. ๘๙ (พ.ศ. ๒๔๒๓) เมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) บุนนาค ออกไปเมืองนครศรีธรรมราช ได้ขอต่อบิดาพาเข้ามารับราชการอยู่ในท่านที่กรุงเทพฯ ครั้นต่อมาเข้ารับราชการอยู่ในท่านเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) และเป็นนักเรียนไปในเรือรบหลวง (สุริยะมณฑล) ซึ่งออกไปลาดตระเวน ตามหัวเมืองชายทะเลตะวันตกครั้งหนึ่ง

ร.ศ. ๑๐๗ (พ.ศ. ๒๔๓๑) ได้ถวายตัวเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก มีหมายเลขประจำตัว ๓ (ปัจจุบันโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า) ศึกษาวิชาทหารอยู่ในกองโรงเรียนนายร้อย ที่วังสราญรมย์ สอบไล่วิชาได้ชั้นเอกที่ ๑ แลได้รับราชการแทนตำแหน่งจ่านายสิบในกองนั้น

ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๒) ได้เลื่อนยศทหารขึ้นว่าที่นายร้อยตรีรับตำแหน่งเกียกกายกองโรงเรียนนายร้อย แลได้ช่วยทำการในหน้าที่ปลัดกองการได้ตอบด้วยบังเป็นส่วนพิเศษแลในเวลาที่ได้รับราชการอยู่ในกองโรงเรียนนายร้อย ผู้บังคับการได้ยื่นรายงานในราชการว่า เป็นผู้ได้ราชการดีเรียบริ้อย

ครั้นเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ได้เลื่อนตำแหน่งยศทหารขึ้นว่าที่นายร้อยเอก รับตำแหน่งนายเวรคำสั่ง กรมปลัดทหารบกใหญ่กรมยุทธนาธิการ

ครั้น ๓ เดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายร้อยเอกในกรมทหารบก คงรับราชการตามตำแหน่งเดิม

ครั้นเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับตำแหน่งปลัดกองฯ พันโทในกองพันโทพระศรีณรงค์วิไชย รองปลัดทหารบกใหญ่ ซึ่งบัดนี้ได้ว่าที่นายพันเอก เป็นกองพิเศษคุมเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ไปในราชการฝึกหัดทหาร แลราชการสงครามป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตทางมณฑลลาวท้าวได้ไปรับราชการฝึกหัดลาวเขมรเป็นทหาร ตามหน้าที่ปลัดกองตั้งอยู่เมืองอุบลราชธานี แล้วได้ยกกองลงไปพร้อมกับผู้บังคับการตั้งค่ายอยู่ที่ทันครลำแม่น้ำโขงประชิดกับข้าศึก กองหน้าได้ใช้อาวุธต่อสู้แล้ว

ครั้นเสร็จจากราชการสงคราม ยกกลับมาตั้งพักรักษาราชการอยู่เมืองอุบลราชธานี แลในส่วนที่ไปรับราชการครั้งนี้ ผู้บังคับการได้ส่งรายงานในราชการว่าเป็นผู้ได้ราชการชั้นเอก

ครั้นเดือนมิถุนายน ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) กองทัพกลับกรุงเทพฯ ได้เข้ารับราชการตำแหน่งนายเวรคำสั่งกรมปลัดทหารบกใหญ่กรมยุทธนาธิการตามตำแหน่งเดิม ได้รับพระราชทานเหรียญรัชฎาภิเศก ในการพระราชพิธีรัชฎาภิเศก คงรับราชการตามตำแหน่ง

สำเนาประวัติของ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต

๑. ชื่อเดิม แยม ชื่อสกุล ณ นคร
๒. เกิด ณ วันที่ ๑ ๗ ๕ คำ ปีเถาะ ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๑๐
๓. ชื่อบิดามารดา เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) อุปราชเมืองนครศรีธรรมราช และท่านน้อม
๔. แรกเข้ารับราชการ เป็นนักเรียนนายร้อยคนที่ ๓ ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก (ปัจจุบันโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า)
๕. ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศทหาร

๑ ธันวาคม ๒๔๓๒	เป็น	ร้อยตรี
๑๓ ตุลาคม ๒๔๓๕	„	ร้อยเอก
๑๓ พฤษภาคม ๒๔๔๓	„	พันตรี
๑๔ พฤษภาคม ๒๔๔๕	„	พันโท

๑๖	กรกฎาคม ๒๔๔๖	เป็น	พันเอก
๑๒	มิถุนายน ๒๔๔๘	„	พลตรี
๑๑	เมษายน ๒๔๕๕	„	พลโท
๑	เมษายน ๒๔๖๒	„	พลเอก

๖. ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรพลเรือน

๕	ธันวาคม ๒๔๔๐	เป็น	หลวงรวบรัดสัตรีพล
๒๐	กันยายน ๒๔๔๔	„	พระสุรเดชจรณชิต
๑๒	พฤศจิกายน ๒๔๔๖	„	พระยาวรเดชศักดิ์อาวุธ
๑๘	มิถุนายน ๒๔๕๖	„	พระยาสิทธิราชเดโชไชยอภัยพิริยปราก กรมพาหุ
๑๑	พฤศจิกายน ๒๔๖๕	„	เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต ฯลฯ

๗. ได้รับยศเสือป่า

๑๕	กุมภาพันธ์ ๒๔๖๖	เป็น	นายกองตรี แต่งตัวสังกัดกรมเสือป่า ราบหลวงรักษาทหารองค์
----	-----------------	------	---

๘. ตำแหน่ง

—	มีนาคม ๒๔๓๑	เป็น	นักเรียนนายร้อย
—	ธันวาคม ๒๔๓๒	„	เกียกกายกองโรงเรียนนายร้อย
—	เมษายน ๒๔๓๕	„	นายเวรคำสั่งกรมปลัดทหารบกปืนใหญ่
—	เมษายน ๒๔๓๖	„	ปลัดกอง กองทหารพิเศษเจ้าสังกัด กรมทหารบกราบที่ ๔ (ทหารหน้า) ชั่วคราว รักษาเขตแดนมณฑลอุดร ราชธานี
๒๐	กรกฎาคม ๒๔๔๒	„	ผู้ช่วยปลัดทัพบก
—	สิงหาคม ๒๔๔๖	„	ปลัดทัพบก
๑๓	ธันวาคม ๒๔๕๓	„	ปลัดมูลฉลองกระทรวงกลาโหม
๒๖	สิงหาคม ๒๔๖๔	„	ผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง กลาโหม
๑	เมษายน ๒๔๖๕	„	เสนาบดีกระทรวงกลาโหม
๑	สิงหาคม ๒๔๖๕	„	ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลา ออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเพราะป่วย เข้าอยู่ในประเภท นายทหารนอกราชการ รับบำนาญสังกัดกรมปลัดทหารบก

โกศศพท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต
ประดิษฐาน ณ บ้านมหาโชจีน

- ๑ สิงหาคม ๒๔๗๕ เป็น เปลี่ยนเป็นนายทหารนอกราชการ สังกัดกองบังคับการกระทรวงกลาโหม
- ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ,, ย้ายประเภทเป็นนายทหาร พันราชการ เพราะอายุพ้นกำหนดนายทหาร นอกราชการแล้ว

๕. เงินเดือน เบี้ยหวัด บำเหน็จบำนาญ

- มีนาคม ๒๔๓๑ รับเงินเดือนเดือนละ ๑๒ บาท
- ๑ ธันวาคม ๒๔๓๒ ,, ๔๘ บาท
- — ๒๔๓๕ ,, ๗๐ บาท
- ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๔๒ ,, ๑๖๐ บาท
- เมษายน ๒๔๔๕ รับเงินเดือนอัตรา พันเอก ชั้น ๓
- เมษายน ๒๔๔๖ ,, พลตรี ชั้น ๓
- พฤษภาคม ๒๔๔๘ ,, พลตรี ชั้น ๒
- เมษายน ๒๔๕๐ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้เพิ่มอีกเดือนละ ๕๐ บาท
- เมษายน ๒๔๕๑ รับเงินเดือนอัตรา พลตรี ชั้น ๑
- เมษายน ๒๔๕๔ ,, พลโท ชั้น ๓
- เมษายน ๒๔๕๗ ,, พลโท ชั้น ๒
- เมษายน ๒๔๖๐ ,, พลโท ชั้น ๑ เดือนละ ๑,๖๐๐ บาท
- เมษายน ๒๔๖๒ ,, พลเอก ชั้น ๓ เดือนละ ๒,๐๐๐ บาท
- ๑ เมษายน ๒๔๖๕ รับเงินเดือนเดือนละ ๒,๑๐๐ บาท
- ๑ เมษายน ๒๔๖๖ ,, ๒,๒๐๐ ,,
- ๑ เมษายน ๒๔๖๗ ,, ๒,๓๐๐ ,,
- ๑ เมษายน ๒๔๖๘ ,, ๒,๔๐๐ ,,
- ๑ สิงหาคม ๒๔๖๙ เริ่มรับเงินบำนาญ

๑๐. ตำแหน่งหรือราชการพิเศษ

- ๑๕ ธันวาคม ๒๔๔๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหัวหน้าออกไปตรวจการที่ภาคพายัพ ในคราวจัดการปราบเงี้ยวที่ก่อการจลาจล และตรวจการที่จะจัดตั้งกองทหารในภาคนี้ต่อไป

ถ่ายเมื่อเป็นร้อยเอก พ.ศ. ๒๔๓๕

- ตุลาคม ๒๔๕๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปดูการประลองยุทธใหญ่ที่ประเทศญี่ปุ่น ตามที่ประเทศญี่ปุ่นเชิญนายทหารต่างประเทศไปในการนี้
- ๒๔ มิถุนายน ๒๔๕๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปไต่สวนพวกจีนที่จังหวัดแพร่ ซึ่งรวบรวมกันทำการจะไปช่วยพวกกบฏในประเทศจีน และซึ่งในขณะนั้นยังไม่ทราบความประสงค์ของพวกนั้น
- ๑๔ มกราคม ๒๔๕๓ เป็นราชองครักษ์เเว
- ๒๒ เมษายน ๒๔๕๕ คงเป็นราชองครักษ์เเวสืบต่อไป
- ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๖ เป็นราชองครักษ์พิเศษ
- ๔ เมษายน ๒๔๕๘ เป็นองคมนตรี
- พฤศจิกายน ๒๔๕๘ เป็นนายทหารพิเศษประจำกรมทหารรักษาวัง
- ๔ เมษายน ๒๔๖๕ เป็นองคมนตรี

๑๑. ราชการทัพ

- เมษายน ๒๔๓๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปรับตำแหน่งปลัดกองกองทหารพิเศษรักษาเขตแดนมณฑลอุบลราชธานี ไปตั้งค่ายที่สี่พันตร แม่น้ำโขงประชิดกับข้าศึก กองหน้าออกต่อสู้ถึงใช้อาวุธแล้ว

๑๒. ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเหรียญ (ประเทศไทย)

- ตุลาคม ๒๔๓๖ เหรียญรัชฎาภิเศกมาลา
- พฤศจิกายน ๒๔๓๕ ตราภรณ์มณฑลสยามชั้น ๔ (จัตุราภรณ์มณฑลไทย)
- มกราคม ๒๔๔๐ เหรียญประพาสมาลา
- ธันวาคม ๒๔๔๔ ตราภรณ์ช้างเผือกชั้น ๔ (จัตุราภรณ์ช้างเผือก)
- กันยายน ๒๔๔๖ ตราภรณ์มณฑลสยามชั้น ๓ (ตริตาภรณ์มณฑลไทย)
- ตุลาคม ๒๔๔๖ เหรียญทวาริเศก (ทอง)
- พฤศจิกายน ๒๔๔๖ เหรียญจักรมาลา
- กันยายน ๒๔๔๕ ตราภรณ์ช้างเผือกชั้น ๓ (ตริตาภรณ์ช้างเผือก)

ถ่ายเมื่อยังเป็นพระยาวรเดชศักดิ์ดาฐ ออกไปดูการประลองยุทธ์ใหญ่
ที่ประเทศญี่ปุ่น กับ พระยารามจักรรงค์

- พฤศจิกายน ๒๔๕๑ เหยื่อญรชัมมงคลาภิเศก (ทอง)
- พฤษภาคม ๒๔๕๒ เหยื่อญรชัมมงคล (ทอง)
- มีนาคม ๒๔๕๒ เจิมพระชนมายุสมมงคล ชั้นที่ ๓
- มีนาคม ๒๔๕๓ เหยื่อญรัตนารณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๓
- ธันวาคม ๒๔๕๔ เหยื่อญบรมราชาภิเศก (ทอง)
- ธันวาคม ๒๔๕๔ เจิมอัยราพต
- มกราคม ๒๔๕๔ ตราจุลสุราภรณ์มังกุฎสยาม ชั้น ๒
(ทิวติยาภรณ์มังกุฎไทย)
- พฤศจิกายน ๒๔๕๕ ตราทุติยจุลจอมเกล้า
- มกราคม ๒๔๕๕ ตรามหาสุราภรณ์มังกุฎสยามชั้น ๑
(ประถมาภรณ์มังกุฎไทย)
- พฤศจิกายน ๒๔๕๖ ตราทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
- ธันวาคม ๒๔๕๖ ตรามหาวราภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๑
(มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก)
- ธันวาคม ๒๔๖๐ ตรารัตนวราภรณ์
- กรกฎาคม ๒๔๖๑ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีชั้นที่ ๒
(รามารธิบดีชั้นที่ ๒ มหาโยธิน)
- พฤศจิกายน ๒๔๖๔ เหยื่อญรัตนารณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๒
- พฤศจิกายน ๒๔๖๕ ตราปฐมจุลจอมเกล้า
- กุมภาพันธ์ ๒๔๖๘ เหยื่อญบรมราชาภิเศก (ทอง) รัชกาลที่ ๗
- ธันวาคม ๒๔๖๘ เหยื่อญรัตนารณ์รัชกาลที่ ๗ ชั้นที่ ๓
- พฤษภาคม ๒๔๕๓ เหยื่อญบรมราชาภิเศก (ทอง) รัชกาลที่ ๕
- กรกฎาคม ๒๔๕๓ เหยื่อญรัตนารณ์ รัชกาลที่ ๕ ชั้นที่ ๒

นอกจากนี้ยังได้รับพระราชทานเจิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระพันปีหลวง ผังเพชร และเหยื่อญดุษฎีมาลา

๑๓. ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ

- กุมภาพันธ์ ๒๔๕๒ ตราคอมมานเดอร์ครอสชั้นที่ ๑ (บรันสวิก)
ของประเทศเยอรมนี
- ธันวาคม ๒๔๖๔ ตรากรังด์-ออฟซิซเย “แห่งตราสำหรับชาติ
เล็ยออง-ดองเนอร์” ของประเทศฝรั่งเศส

ขณะเป็น พลตรี พระยาราชเสนา

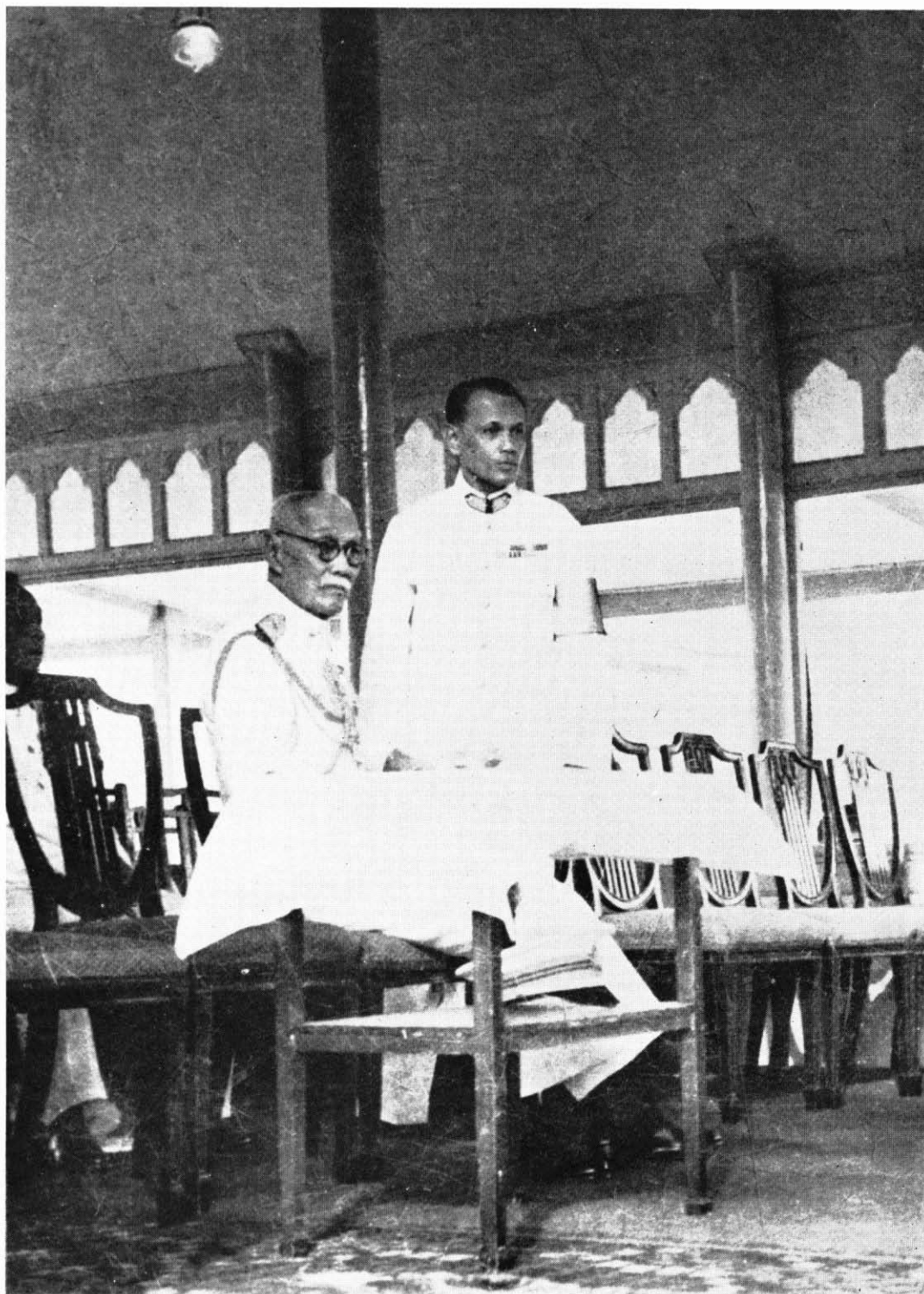
ท่านเจ้าพระยาบดินทร์ นายหีบ ฉนกร ท่านผู้หญิงเลียบ
ถ่ายเมื่อยังเป็น พลตรี พระยาวรเดชศักดิ์ดาบุษ

ปีพระพุทธศักราช ๒๔๔๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนยศบรรดาศักดิ์เป็นพระสุรเดชวรณชิต ปีพระพุทธศักราช ๒๔๔๕ ได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นนายพันโทแลในปีนี้มีราชการที่ออกไปจัดการปราบปรามพวกเงี้ยว ซึ่งก่อการจลาจลขึ้นในมณฑลภาคพายัพ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสิทธิราชเดโชไชยเป็นหัวหน้าออกไปตรวจการยังมณฑลภาคพายัพ แลในคราวนั้นได้ตรวจจัดการตั้งกองทหารขึ้นในมณฑลภาคพายัพนั้นด้วย พระยาสิทธิราชเดโชไชยก็ได้อุทิศสหารับราชการด้วยความปรีชาสามารถ ได้ราชการดีเป็นอันมาก

ในปีพระพุทธศักราช ๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนยศขึ้นเป็นนายพันเอก ตำแหน่งปลัดทัพบก แลพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนขึ้นเป็นพระยาวรเดชศักดิ์ตาดูธ ถึงปีพระพุทธศักราช ๒๔๔๘ ได้รับพระราชทานเลื่อนยศขึ้นเป็นนายพลตรี แล้วไปราชการดูแลการประลองยุทธประเทศญี่ปุ่น ครั้นเมื่อต้นปีพระพุทธศักราช ๒๔๕๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสิทธิราชเดโชไชยออกไปไต่สวนระงับเหตุการณ์ ซึ่งพวกจีนที่จังหวัดแพร่รวบรวมกันทำการเพื่อจะไปช่วยพวกขบถในประเทศจีนอีกคราวหนึ่ง ยากัยความสามารถและพิริยะอุตสาหะของพระยาสิทธิราชเดโชไชย ตั้งใจปฏิบัติราชการต่าง ๆ เป็นที่เรียบร้อยได้ราชการดี จึงเป็นที่พอพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจวนตลอดรัชกาล

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ในปีพระพุทธศักราช ๒๔๕๓ นั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสิทธิราชเดโชไชย แต่เมื่อยังมีบรรดาศักดิ์เป็นที่พระยาวรเดชศักดิ์ตาดูธ เป็นปลัดทูลฉลองรับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อมา จนถึงปีพระพุทธศักราช ๒๔๕๕ โปรดเกล้าฯ พระราชทานยศเลื่อนขึ้นเป็นนายพลโทแลในปีพระพุทธศักราช ๒๔๕๖ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่พระยาสิทธิราชเดโชไชย แลในปีพระพุทธศักราช ๒๔๖๒ โปรดเกล้าฯ พระราชทานยศเลื่อนขึ้นเป็นนายพลเอก ครั้นปีพระพุทธศักราช ๒๔๖๔ ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสิทธิราชเดโชไชยเป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แล้วเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมในปีนี้

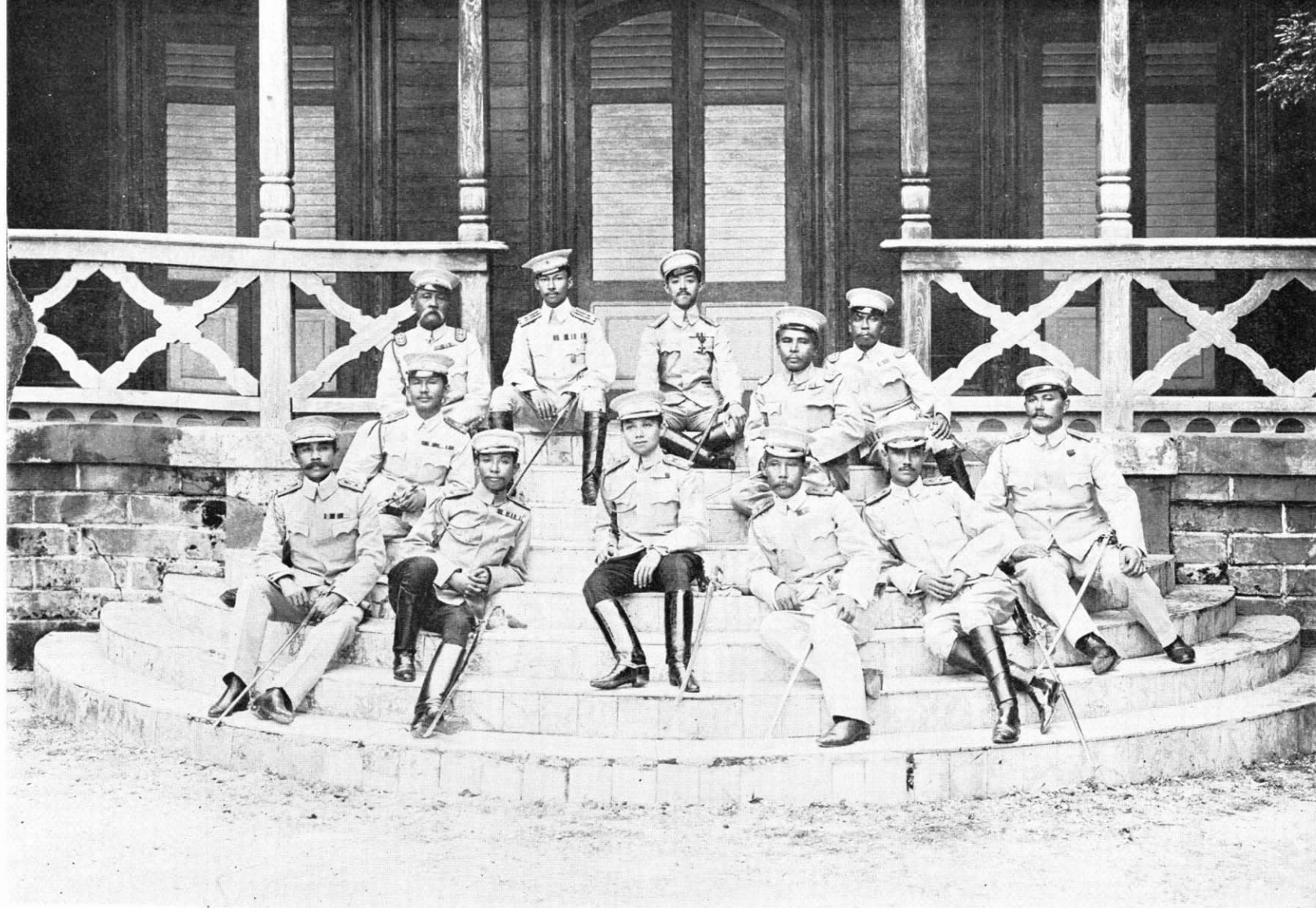
ตามที่พระยาสิทธิราชเดโชไชยได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณมาในกระทรวงกลาโหม ตั้งแต่เป็นนายทหารชั้นผู้น้อยเป็นลำดับมาจนถึง ได้เป็นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมนี้ย่อมเป็นพยานปรากฏว่า พระยาสิทธิราชเดโชไชยมีความสามารถทั้งมีความชำนาญรอบรู้ใน ราชกิจน้อยใหญ่ ปฏิบัติราชการด้วยความปรีชา ใช้สติปัญญาโดยรอบคอบ ประกอบด้วยความอุตสาหะพิริยภาพเป็นอันมาก ส่วนราชการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต และ นายหยิบ ฉนกร กำลังเตรียม
รับเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ
ท่านผู้หญิง (เลียบ) บดินทรเดชาอนุชิต

ก็ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นราชองครักษ์เวร แล้วเป็นราชองครักษ์พิเศษและเป็น
องคมนตรี เมื่อปีพระพุทธศักราช ๒๔๕๘ ทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายทหาร
พิเศษในกรมทหารรักษาวัง (ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) แลเป็นเลขาธิการ
สำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีนั้นด้วย พระยาสิทธิราชเดโชไชยเป็นผู้ที่ได้ทรง
คุ้นเคย ต้องพระราชอัธยาศัยมาช้านาน ทรงตระหนักชัดในความจงรักภักดีต่อฝ่าละออง
ธุลีพระบาทโดยมั่นคง ทั้งมีความประพฤติดำรงตนอยู่ในฐานะอันควรแก่ฐานันดรศักดิ์ ที่ทรง
พระกรุณาชุบเกล้าฯ แต่งตั้งไว้ บัดนี้ก็ได้รับราชการในหน้าที่เสนาบดีอันเป็นตำแหน่งสูงอยู่
แล้ว สมควรจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกย่องให้มีเกียรติยศใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระยาสิทธิราชเดโชไชย ขึ้นเป็นเจ้า
พระยา มีสมญาจารึกในหิรัญบัฏว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต อดิศรมหาสวามิภักดิ์
อุคมศักดิ์เสนาบดี ศรีธรรมราชกุลพงศ์ ดำรงราชวรฤทธิ์ สัตยสถิตย์อาชวาศัย พุทธาทิไตรย์
สรณธาดา อภัยพิริยบรากรมพาหุ มุสิกนาม ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญ ทดมชนมายุ
พวรรณ สุข พล สิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล ธนสารสมบัติ บริวารสมบุรณ์ทุกประการเทอญ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ และท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต
(ขณะเป็น พลตรี พระยาวรเดชศักดิ์ดาฐ) ที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก (เดิม) ณ พระราชวังสราญรมย์

สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีไปถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เกี่ยวกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต
(ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็น พระสุรเดชมณฑล) ไปราชการทหารมณฑลพายัพ

ที่ ๕๕/๑๓๐๕

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๕ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยจดหมายที่ ๕๓/๘๘๒๓ ลงวันวานนี้ ส่งสำเนาหนังสือที่มีไปยัง
กระทรวงมหาดไทยแลถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์ พระยาอนุชิต ในการที่จะให้
พระสุรเดชมณฑลไปราชการมณฑลพายัพมานั้น ได้รับทราบแล้ว หนังสือ
ที่มีไปนั้นดีแล้ว

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ที่ ๑๑๑/๑๕๔๒

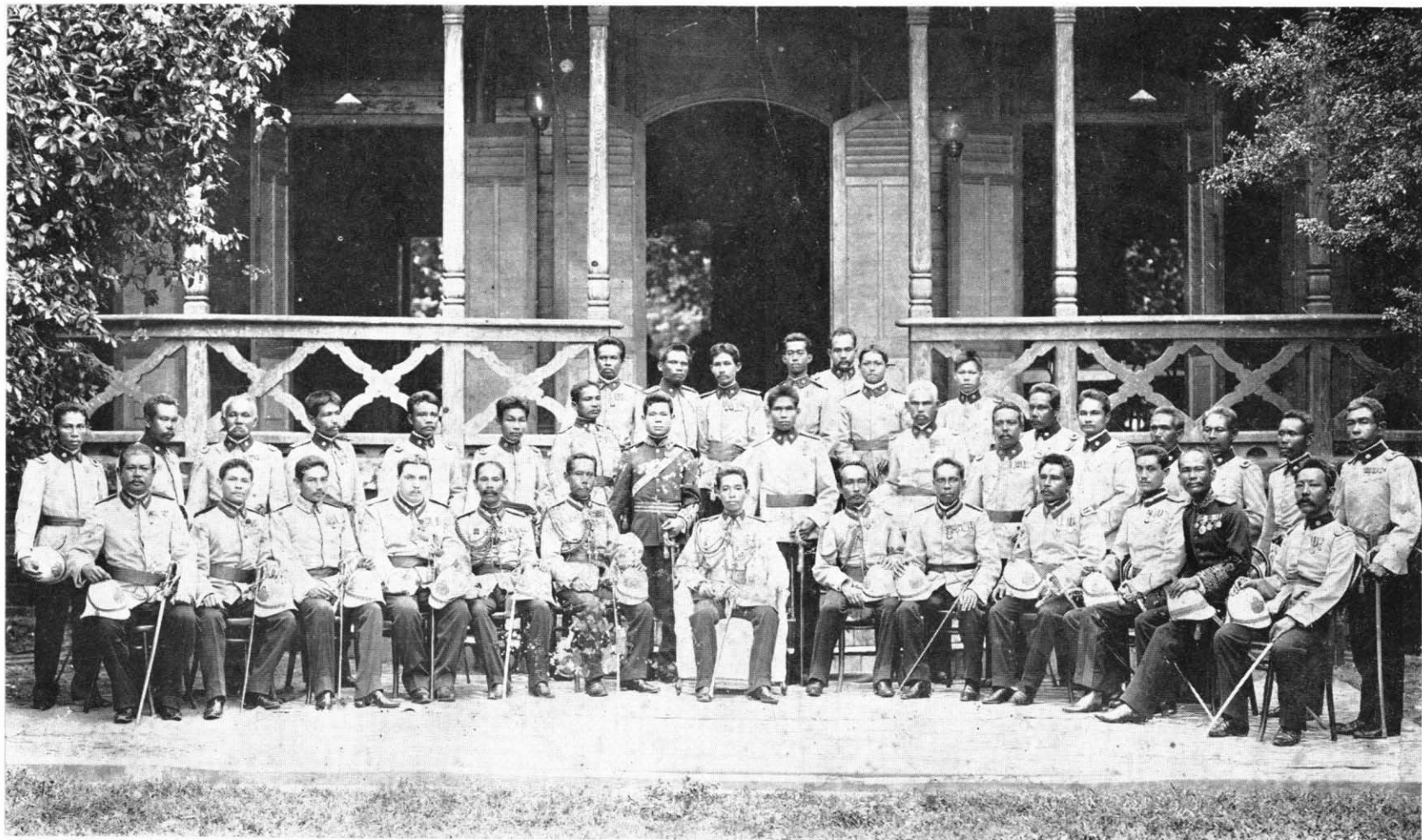
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๘ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๖๕/๕๘๘๕ ลงวันที่ ๖ เดือนนี้ ส่งรายงาน
นายพันโทพระสุรเดชมณฑล ซึ่งขึ้นไปตรวจทางแลการมณฑลพายัพ แลบอก
เรื่องเกณฑ์คนแลจัดเสบียงในมณฑลนครสวรรค์ด้วยนั้น ได้ตรวจดูแล้ว
เห็นว่าพระสุรเดชเป็นคนมีความคิด

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

รูปหมู่ ถ่ายขณะที่เจ้าฟ้า กรมหลวงนครไชยศรี ยังเป็นเสนาบดีกลาโหม

ที่ ๑๑๒/๑๕๗๕

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๑๓ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๖๗/๑๐๑๕๕ ลงวันวานนี้ ส่งโทรเลข นายพันโทพระสุรเดชรมชิตบอกเรื่องน้ำแห้งตั้งแต่พื้นเมืองพิไชยไป ได้มี โทรเลขสั่งนายพันโทพระยารามกำแหง ให้ขึ้นเดินที่เมืองพิจิตรไปเมืองแพร่ แล้วได้บอกไปยังกระทรวงมหาดไทยให้ทราบด้วยนั้นดีแล้ว

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ที่ ๑๑๔/๒๐๘๘

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๒๗ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๗๒/๑๐๗๓๐ ลงวันวานนี้ นำส่งรายงาน พระสุรเดชรมชิต ครั้งที่ ๒ ซึ่งขึ้นไปตรวจทางแลการมณฑลพายัพนั้น ได้ ตรวจดูแล้ว รายงานนี้แต่งดีมาก

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ที่ ๑๑๗/๒๒๕๖

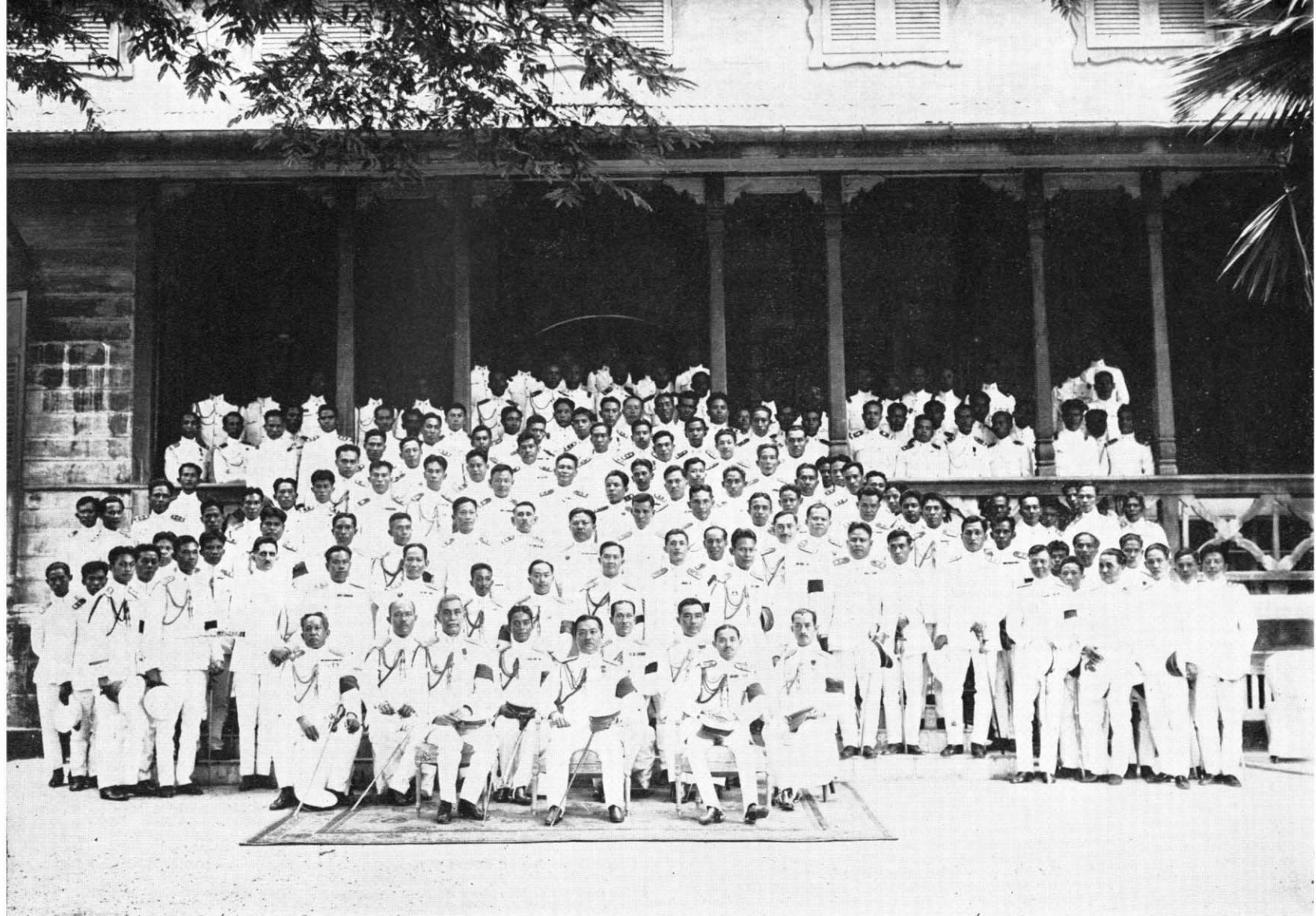
สวนดุสิต

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๗๗/๑๑๓๕๖ ลงวันวานนี้ นำส่งรายงาน นายพันโทพระสุรเดชรมชิต ซึ่งได้ไปตรวจทางแลการมณฑลพายัพนั้น ได้ อ่านตลอดแล้ว เห็นว่าพระสุรเดชสังเกตการดีมาก น่าจะฟังรายงานเมื่อถึง เมืองน่านอีกครั้งหนึ่งก่อน จึงค่อยคิดจัดการ

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ถ่ายเมื่อรั้งตำแหน่งเสนาบดีกลาโหม

ที่ ๓/๕๖

สวนดุสิต

วันที่ ๕ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๒/๒๑๕ ลงวันที่ ๗ เดือนนี้ ส่งรายงาน
รายงานครั้งที่ ๘ นายพันโทพระสุรเดชธรรมาธิบดี ซึ่งไปตรวจทางแลตรวจการ
มณฑลพายัพเป็นที่ ๕ แลบาญชูปถ่ายครั้งที่ ๑ หมายเลข ๕๖ ลักษณะระยะ
ทางตอนที่ ๑ หมายเลข ๕๗ ดำเนินพระธาตุหอแสมเมืองแพะ หมายเลข ๕๘
สำเนาโทรเลข ๕ ฉบับกับแผนที่ ๖ ฉบับมานั้นได้อ่านตลอดแล้วเป็นที่พอใจ
ในการตรวจตราของพระสุรเดชเป็นอันมาก แต่จำเป็นต้องต่อว่าในการที่ไม่ส่ง
โทรเลขเข้ามาให้ดู จนฟังได้มาเห็นสำเนาที่เขาส่งกับหนังสือฉบับที่ ๑๔ ลง
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ อธิบายเรื่องผู้ร้ายตั้งขุนนาง ซึ่งมหาดไทยสอบถามเหตุ
ผลไม่ได้ความอยู่จนเดี๋ยวนี้ แลออกความเห็นเรื่องคิดปราบผู้ร้ายเป็นอย่างดี
ตลอดของมาทีเดียว ถ้าได้เห็นแต่ในเวลาที่ได้รับโทรเลข บานนั้นจะได้จัดการ
เสียแล้ว พระสุรเดชนับว่าเป็นข้างเฟื่องในทหารคนหนึ่ง แะเจ้าพระยานคร
จะไม่สูญ

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ที่ ๔/๖๗

สวนดุสิต

วันที่ ๑๑ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๓/๔๗๒ ลงวันวานนี้ ตอบเรื่องโทรเลข
พระสุรเดชธรรมาธิบดี ซึ่งไม่ได้ส่งมาจนสำเนามาถึงกับรายงาน ว่าเป็นโทรเลข
ลับใช้กุญแจอย่างพิสดาร ต้องสอบถามทบทวนกัน ไม่ได้ความพอนั้น
ทราบแล้ว

เข้าใจว่าคงจะเป็นโทรเลขลับ จึงไม่ได้คัดสำเนาโทรเลขทั้งปวง
ส่งไปให้มหาดไทย แต่ไม่คาดว่าจะไม่เข้าใจกัน แต่เรื่องโทรเลขโค้ดไม่
เข้าใจกันอยู่ข้างจะร้าย ควรจะต้องคิดอ่านจัดการเป็นแต่เฉพาะกรมยุทธนา
ธิการกับนายทหารเสียแบบ ๑ อย่าให้ยากมากนักได้จะดี

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ถ่ายภาพพร้อมนายทหารญี่ปุ่นและนายทหารต่างประเทศ เมื่อออกไปดูการประลองยุทธ์ใหญ่ที่ประเทศญี่ปุ่น พ.ศ. ๒๔๕๐

ที่ ๑๑/๒๐๐

สวนดุสิต

วันที่ ๒๕ เมษายนรัตนโกสินทรศก^{๓๖} ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ได้รับหนังสือที่ ๑๑/๑๐๗๓ ลงวันวานนี้ ส่งรายงานนายพันโท พระสุรเดชมณฑล ซึ่ง เป็นรายงานครั้งที่ ๑๒ ไปตรวจทางแลตรวจการมณฑล พายัพ ๑ ฉบับแลบาญชีรูปถ่ายครั้งที่ ๒ หนึ่งฉบับรูป ๕๐ รูป รายงานบาญชี ลักษณะระยะทางตอนที่ ๒ จากเมืองแพร่ถึงเมืองน่าน ๑ ฉบับ กับสำเนา หนังสือถึงแม่ทัพใหญ่เมืองแพร่ ๒ ฉบับ แผนที่ ๕ ฉบับนั้น ได้รับทราบแล้ว ได้เอารูปนี้ไว้อย่างละอันเพราะเหตุว่า เจ้าพระยาสุรศักดิ์ไม่ได้ขึ้นไปถึงจึงไม่ได้มีรูปเหล่านี้ ต้องการไว้เพื่อจะได้แสดงให้เห็นที่ซึ่งจะต้องพุดจากกันใน ราชการ เช่นเรื่องทำฟ้าเป็นต้น แผนที่นั้นแล้วจึงจะส่งภายหลัง

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ที่ ๑๔/๒๗๑

สวนดุสิต

วันที่ ๗ พฤษภาคมรัตนโกสินทรศก^{๓๖} ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๔/๑๓๖๕ ลงวันวานนี้ ส่งรายงานนายพันโท พระสุรเดชมณฑลซึ่งมีมาแต่เชียงคำ เป็นรายงานครั้งที่ ๑๐ แลครั้งที่ ๑๑ มา นั้นทราบแล้ว

รายงานพระสุรเดชครั้งนี้ เป็น ๒ แผนก ฝ่ายข้างการพลเรือน ในระหว่างข้าหลวงแลเจ้าลาว ดูเหมือนมณฑลไทยยังไม่สู้มีความรู้ชัดเจน จึงได้บอกไปให้กรมหลวงดำรงทราบ

ฝ่ายข้างการทหารเวลานี้ยังเป็นหลายความคิด อยากจะให้ตกลงกันสักทีว่าจะจัดเพียงเท่าใดก่อน จึงจะได้หารือไปยังกรมหลวงดำรงด้วย

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

รูปหมู่ นายกองเสือป่า ที่สโมสรเสือป่า เมื่อแรกตั้ง

ที่ ๑๕/๓๑๑

สวนดุสิต

วันที่ ๑๓ พฤษภาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับรายงานพระสุรเดชจรณจิตในเรื่องราชการเมืองน่าน เห็นว่าเป็นข้อที่ข้าหลวงใหญ่เมืองเชียงใหม่ไม่มีท่าทางจะทราบได้หลายอย่าง พระสุรเดชจรณจิตอยู่เชียงใหม่ ถ้าแจ้งรายงานให้พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ทราบ จะเป็นทางความคิดในราชการดีมาก ขอให้โทรเลขไปถึงพระสุรเดชจรณจิต ให้แจ้งความให้พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ทราบด้วย

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ที่ ๑๓/๓๕๖

สวนดุสิต

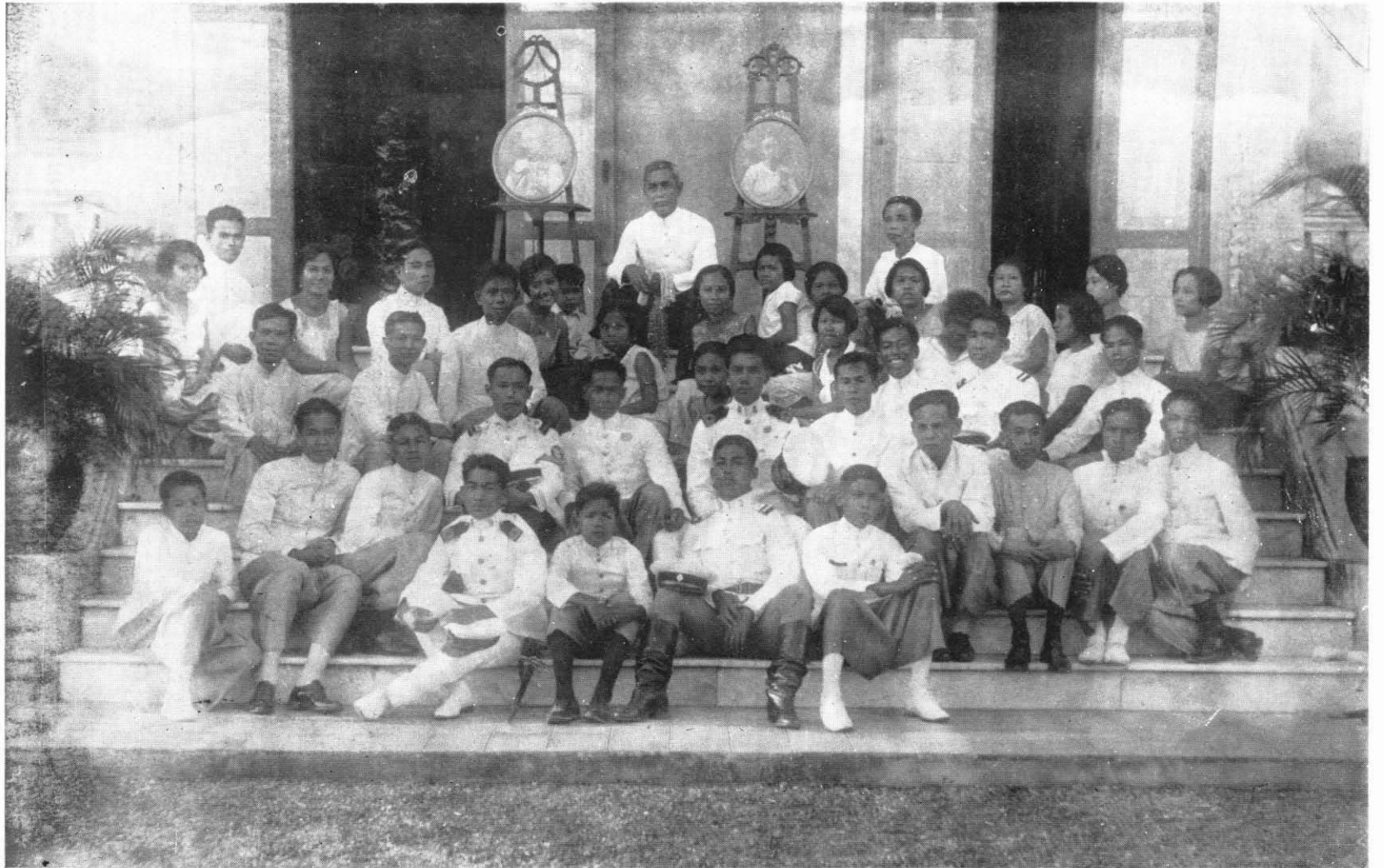
วันที่ ๒๐ พฤษภาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๘/๒๐๒๑ ลงวันวานนี้ ส่งรายงานนายพันโท พระสุรเดชจรณจิตมีมาจากเชียงราย ซึ่งเป็นรายงานครั้งที่ ๑๓ ไปตรวจทาง ถึงเชียงคำแลแผนที่ต่างๆ รวม ๘ ฉบับแลตรวจการมณฑลพายัพ ส่งลักษณะ ระยะทางตอนที่ ๓ ตั้งแต่เมืองน่านรูปถ่าย ๒๓ อย่าง อย่างละ ๒ รูป รวม ๔๖ รูป กับบาญชีจำนวนทหารที่อยู่ในบังคับนายพันโทพระยารามกำแหง แลสำเนาหนังสือมีไปมากับพระยารามกำแหง รวม ๔ ฉบับมานั้น ได้ดูโดย เลือดยดแล้ว

พระสุรเดชจรณจิตจะถึงเชียงใหม่แล้ว ซึ่งโทรเลขขึ้นไปไม่ได้ข่าว คราวนั้น เวลานั้นกำลังก้าหลกกันมากด้วยเรื่องโทรเลขเชียงใหม่ ได้จดหมาย ไปขอให้เจ้าฟ้ากรมขุนนริศร์ช่วยไต่สวนด้วยแล้ว โทรเลขตั้งแต่เชียงใหม่ไป เชียงรายก็ว่าแล้วสำเร็จเป็นแต่ยังขาดเครื่อง ว่าให้ลงมาเอาที่นครลำปาง หลายวันมาแล้ว ปานนี้ก็คงใช้ได้ โดยที่พระสุรเดชกำลังเดินทาง ตาม หลวงรัตติกงจะให้ความว่าออกจากเชียงรายวันใด ได้แบ่งรูปไว้สำหรับหนึ่ง

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต และท่านผู้หญิง ถ่ายภาพกับลูกหลาน เมื่อทำบุญอายุครบ ๕ รอบ ณ บ้าน “มหาโยธิน”

ที่ ๒๐/๕๓๕

สวนดุสิต

วันที่ ๑๐ มิถุนายนรัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๒๑/๒๔๕๐ ลงวันวานนี้ ส่งสำเนาคำแปล
โทรเลขพระสุรเดชมณฑล เป็นความเห็นเรื่องจะจัดทหารประจำมณฑลพายัพ
มานั้นทราบแล้ว

ความคิดเขาก็ชอบกลอยู่ อย่างที่ ๑ นั้นจัดได้ง่าย อย่างที่ ๒ น่าจะ
ลำบาก ขัดขวางในการฝ้ายพลเรือน ควรจะพูดกับกรมหลวงดำรงฟังดู

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

ที่ ๒๔/๖๕๔

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๔ กรกฎาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

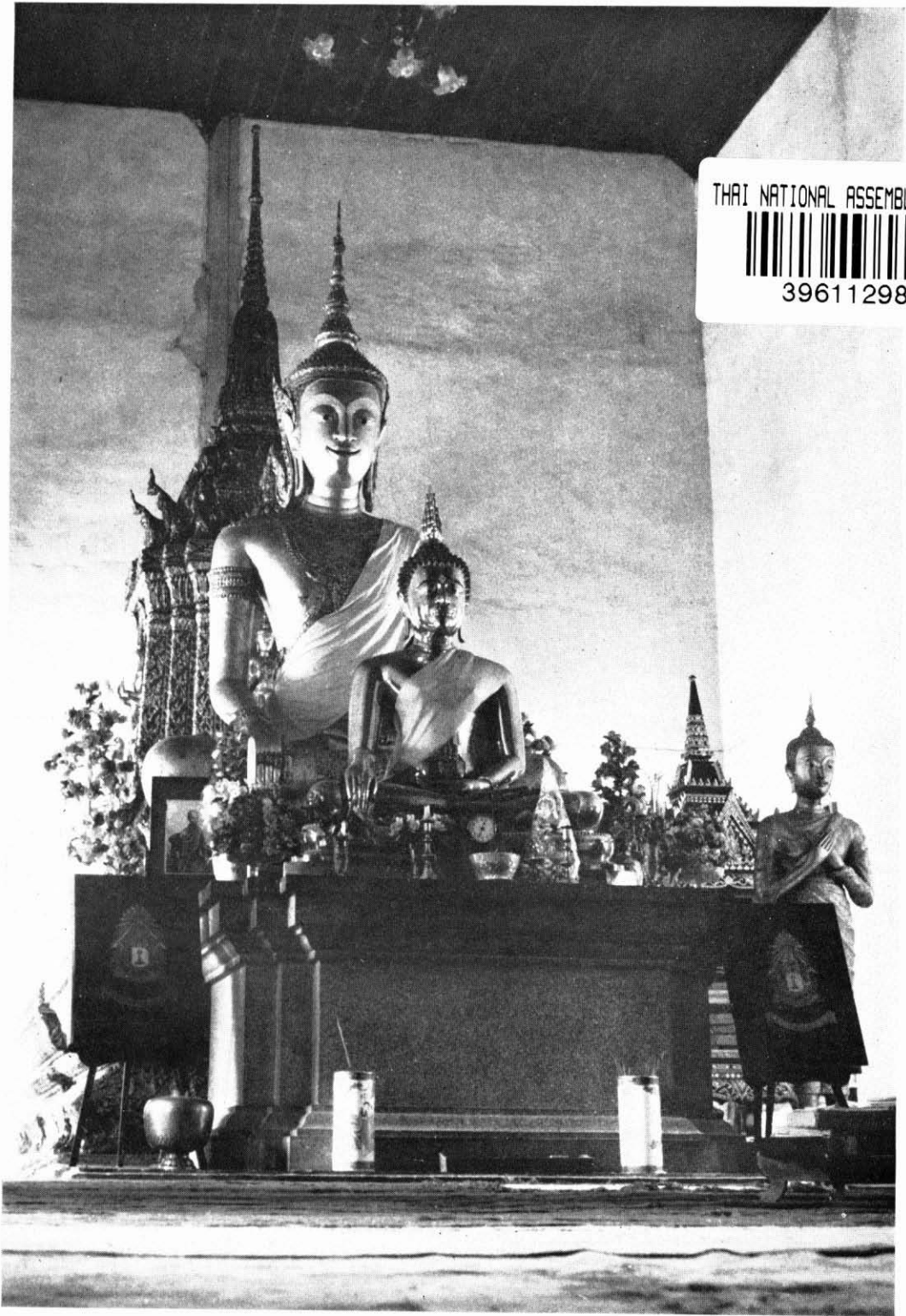
ด้วยได้รับหนังสือที่ ๒๖/๓๔๓๗ ลงวันที่ ๑ เดือนนี้ ส่งรายงาน
นายพันเอกพระสุรเดชมณฑลที่ ๑๔ ซึ่งมีมาแต่นครลำปาง แลจดหมาย
ระยะทางตอนที่ ๔ กับแผนที่บริเวณต่างๆ รวม ๘ แผ่น รูปถ่าย ๒๕ อย่าง
อย่างละ ๒ รูป รวม ๕๐ รูป บัญชีรูปถ่ายฉบับหนึ่ง สำเนาโทรเลขฉบับหนึ่ง
แล้วด้วยนายร้อยโทชมซึ่งมีความผิดได้ส่งไปให้ ลดยศจากที่ นายร้อยนั้น
ทราบแล้ว ได้เอารูปไว้อย่างละรูป นายทหารซึ่งขึ้นไปอยู่ในที่ไกลช้านาน
ไม่ได้เห็นการเปลี่ยนแปลง แลไม่ได้รู้ทางราชการ เลยความประพฤติลงฝั่ง
ที่เสีย เหมือนคนพื้นเมืองไม่สู้เป็นที่ไว้ใจ เห็นว่านายทหารชั้นนายร้อย
ไม่ควรจะให้อยู่ประจำราชการ ไม่ได้กลับมาบางกอกเลยถึง ๓ ปี โดยไม่
เป็นการจำเป็น ควรจะให้ได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาดูการเดินไปของการทหาร
เพราะเหตุว่าเวลานี้กำลังที่จะจัดการเปลี่ยนแปลงอยู่ ถึงขั้นนายพันก็อาจจะ
เร็วได้ แต่ช่องที่จะเปลี่ยนยังมีเวลาที่จะยากกว่านายร้อยอยู่บ้าง

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961129837

พระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าพระยานคร (พัฒน์) ประดิษฐานในโบสถ์
วัดท่าโพธิ์ ซึ่งเดิมเป็นท้าว เมื่อเจ้าพระยานคร (พัฒน์) ได้เป็น
เจ้าเมืองนคร ก็อุทิศท้าวเดิมสร้างวัดนี้

ที่ ๒๖/๓๕๘

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

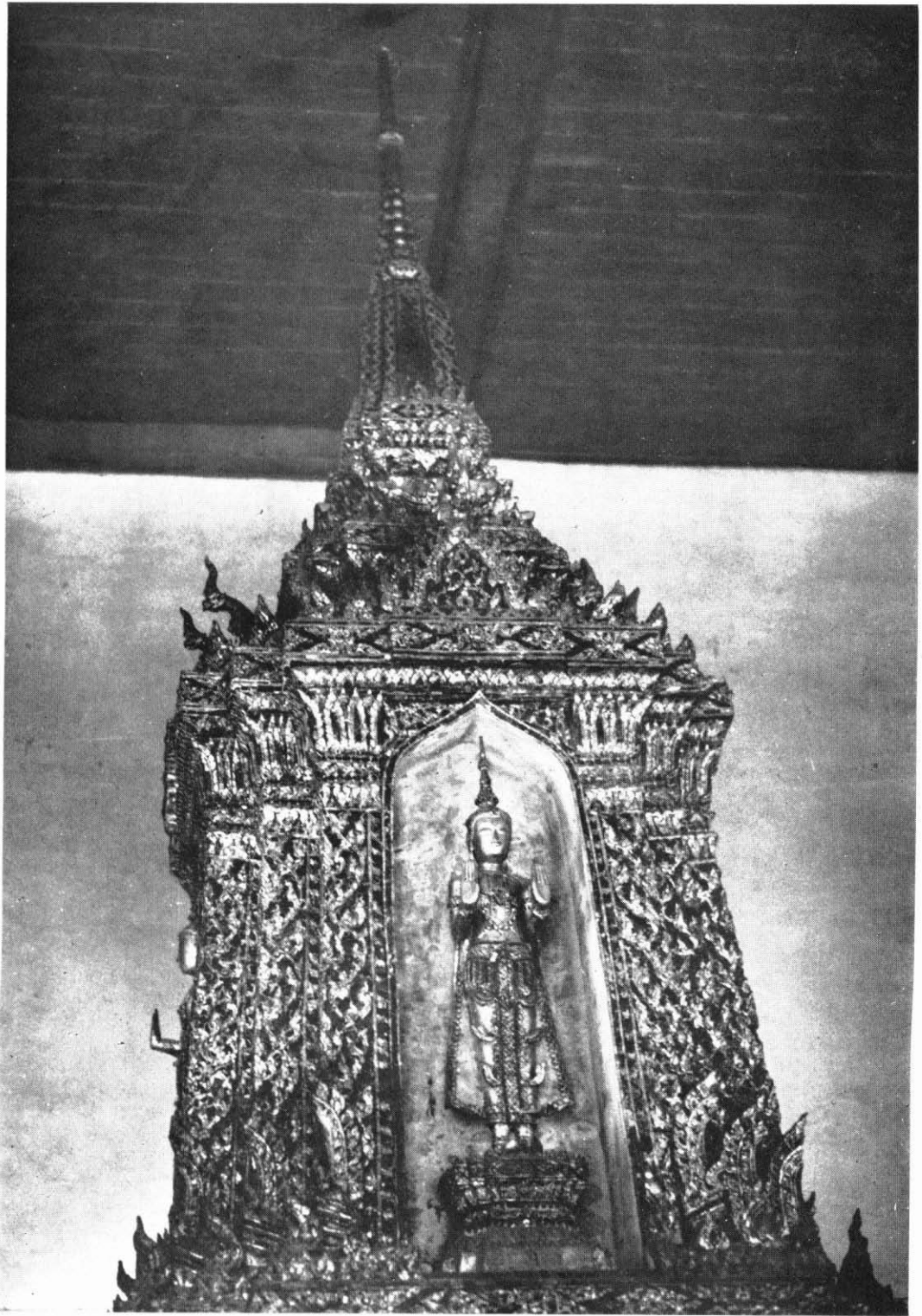
วันที่ ๑๕ กรกฎาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๓๐/๔๓๕๒ ลงวันวานนี้ ส่งรายงานพระสุรเดช-
 รัชิต ซึ่งไปตรวจทางแลตรวจการมณฑลพายัพ เป็นรายงานครั้งที่ ๑๖
 แลแผนที่มณฑลพายัพโดยย่อฉบับหนึ่งมานั้นทราบแล้ว ความคิดพระสุรเดช
 ลึกซึ้งมาก ถึงว่าอย่างอื่นได้ทราบแลได้คิดกันอยู่แล้วบ้าง แต่ข้อซึ่งตั้งเมือง
 เชียงรายนั้นต้งนับว่าเป็นความคิดของเขา การที่จะทำได้เพียงใดเมื่อใด ยัง
 เกี่ยวอยู่ในความพิจารณาแลประกอบเหตุผลอื่น ๆ แต่คงจะไปรวมยอดลง
 ทางความคิดพระสุรเดชมือหนึ่ง

ทางรถไฟที่เขาจะนั้น ไปทางเดียวกันกับทางของพระสุรเดช มา
 แยกตอนล่างที่จะไปเมืองเถินนั้นมาเป็นเมืองลองลงมาสวรรคโลกเท่านั้น
 รายงานนี้ได้ส่งไปให้กรมดำรงดูกับทั้งแผนที่ด้วย เมื่อได้แผนที่กลับไปแล้ว
 ขอให้คัดส่งมาให้ฉบับ ๑ ได้ส่งสำเนาหนังสือกรมดำรงนำส่งรายงานพระสุร-
 เดชมาให้ทราบไว้ด้วย

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

พระปรางค์และพระพุทธรูปฉลององค์เจ้าพระยานคร (พัฒน์)
ประดิษฐานอยู่ที่วัดท่าโพธิ์

บันทึกคำเล่า

ต่อไปนี้เป็นเรื่องราว ที่ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาหุซิต เล่าให้ลูกหลานฟัง ได้บันทึกไว้เฉพาะ ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติของท่านและของตระกูล ณ นคร

ท่านเล่าว่า เป็นบุตรคนที่ ๕ ของท่านเจ้าพระยาฯ หม่อมมารดามีท่านคนเดียว เกิดแรมสองค่ำ วันอาทิตย์ เดือน ๕ ปีเถาะ จ.ศ. ๑๒๒๙ ในจวนท่านบิดาซึ่งเดิมเป็นวังเจ้านครเจ้าตากหวด เมื่อพระราชทานเพลิงศพท่านบิดาแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาจ่างฯ และท่านเจ้าพระยายมราชเป็นกรรมการแบ่งมรดก ยกจวนเจ้าพระยาฯ เป็นศาลากลางจังหวัด ส่วนหอพระพุทธสิหิงค์ซึ่งเป็นหอพระประจำวัง ยังคงเป็นที่นมัสการจนบัดนี้ ในหอพระด้านหลัง ประดิษฐานพระโกศทองลงยาราชาวดี และโกศทองของเจ้านายท่านผู้ใหญ่ในสกุล ณ นคร ท่านจะสร้างเจดีย์หรือพระปรางค์บรรจุพระอัฐิ นำโกศเข้าพิพิธภัณฑกรรมกับของเก่าบางอย่างในวัดพระธาตุ ซึ่งเป็นหลักราชธานีฝ่ายใต้ และเป็นที่ตั้งสวนน้ำมูรธาภิเศกในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเศกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ และ ๗ (รัชกาลอื่นไม่ทราบ) ในวันงาน ได้ทรงจับพระหัตถ์ดอกไม้รูปเทียน พระราชทานไปบูชาพระบรมธาตุ วัดนี้อยู่ในจำนวนวัดสำคัญวัดหนึ่งของประเทศไทย ส่วนวัดสวนป่าใกล้จวนก็เป็นวัดในวังแบบวัดอรุณ ในพระราชวังเดิมกรุงธนบุรี

พระราชหัตถเลขาและพงศาวดารว่า เจ้านครฯ เมื่อยอมอ่อนน้อมต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงตั้งให้เป็นเจ้าประเทศราชตามเดิม เจ้านครฯ มีพระธิดา ๓ องค์ เรียกกันว่า ทูลหม่อมฟ้าหญิงใหญ่ หญิงกลาง หญิงเล็ก คือ ๑. คุณหนูใหญ่ ชื่อ ชุ่ม หรือนวล ๒. คุณฉิม ๓. คุณหนูเล็ก หรือปราง

๑. คุณนวล เป็นชายาเจ้าอุปราชพัฒนา มีธิดา ๒ ธิดาทิ้งสองนี้ ทางนครเรียกคุณหญิงใหญ่หญิงเล็ก ในกรุงเรียก คุณนุ้ยใหญ่นุ้ยเล็ก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียก “บ้านุ้ย” และ “เจ้าอาร์เจ้าน้ำ” คือพระองค์เจ้าหญิงปัทมราช พระลูกเธอในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท กับเจ้าจอมมารคานุ้ยเล็ก ส่วนเจ้าจอมมารคานุ้ยใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ มีพระเจ้าลูกยาเธอ คือ พระองค์เจ้าอรุโณทัย กรมหมื่นนัคคีพัลเสพย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๓

หอพระพุทธสิหิงค์ ตั้งอยู่ด้านขวา ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช
สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๒ โดยใช้เงินมรดกกองกลางของ
เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์
และอัฐิของบรรพบุรุษตระกูล ฉนกร

๒. เจ้าจอมมารดาฉิม พระสนมเอกในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงตั้งเป็นกรมบริจาริกาที่ศรีสุตารักษ์ ยกขึ้นคู่กับพระปฐมบรมอัยยิกาเธอ พระราชโอรสและธิดา คือ เจ้าฟ้าชายทัศนพงศ์ เจ้าฟ้าชายทศไทย เจ้าฟ้าชายนเรนทรราชกุมาร เจ้าฟ้าหญิงบุญจาปี พระชายาเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรักษ์

๓. เจ้าจอมมารดาปราง ในพระเจ้ากรุงธนบุรี พระราชทานแก่เจ้าอุปราชพัฒน์ มีความชอบชนะศึก ซาयाถึงแก่กรรม รับสั่งว่าอย่าเสียใจนักเลย จะให้ไปเลี้ยงหลาน ท้าวนางกราบทูลว่าเริ่มตั้งครรภ์ ๒ เดือน รับสั่งว่าตรัสแล้วไม่คืนคำ พระราชวิจารณ์รัชกาลที่ ๕ ว่าจะไม่ทรงทราบหรือจะเป็นราชาบายให้เชื้อสายไปครองเมืองกว้างขวางออกไป แนวเดียวกับให้กรมขุนอินทรพิทักษ์ไปครองเขมร เจ้าพัฒน์รับไปตั้งไว้เป็นนางเมือง มิได้เป็นภรรยา เป็นเรื่องเล่ากระซิบกันเป็นการเปิดเผย บุตรติดครรภ์เป็นชาย ชื่อ น้อย เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช สำเร็จราชการนครศรีธรรมราช มีอำนาจวาสนามากกว่าเจ้านครทุกคน เจ้านายเชื้อสายกรุงธนบุรี นับถือเป็นพี่น้อง ด้วยเหตุฉะนั้นพระยาเสน่หามนตรี บุตรเจ้านครน้อยคืนเมือง จึงได้คุณปลัดเสงี่ยม ธิดาพระพงษ์นรินทร์เป็นภรรยา ซึ่งไม่เคยปรากฏว่า คนธรรมดาสามัญจะเคยได้สมรสกับลูกหลานของพระเจ้ากรุงธนบุรีมาก่อน ธิดาภรรยาอื่นของเจ้าพระยานครพัฒน์ ซึ่งทรงรู้จัก คือ ท่านผู้หญิงหนู ทิพากรวงศ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเรียกท่านผู้หญิงเจ้าพระยาครน้อยว่า พี่อิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเรียกท่านเจ้าพระยาว่า น้อยคืนเมือง เจ้าพระยาครน้อยกับท่านผู้หญิงอิน มีธิดา ๒ คือ ๑. เจ้าจอมมารตาน้อยใหญ่ ในรัชกาลที่ ๓ พระลูกเธอ คือ พระองค์เจ้าชายเฉลิมวงศ์ ๒. เจ้าจอมน้อยใหญ่

ธิดาเจ้าพระยาครน้อยกับภรรยาอื่น คือ เจ้าจอมมารตาบัว ในรัชกาลที่ ๔ มีพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าศรีสิทธิธัชย์ กรมขุนศิริราชสังกาศ ต้นสกุล ศรีวัช พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงอรทัยเทพกัญญา ส่วนเจ้าจอมอิม ในรัชกาลที่ ๔ เป็นหลานปู่หลานย่าใหญ่ของเจ้าพระยาฯ และท่านผู้หญิงอิน เจ้าจอมสว่างในรัชกาลที่ ๕ เป็นน้องเจ้าจอมอิมรองจากท่านกลาง ณ นคร คุณท้าวกับในรัชกาลที่ ๕ ต่างมารตากัน คุณท้าวกลิ่นในรัชกาลที่ ๔ คือ คุณท้าวศรีสัจจาในรัชกาลที่ ๕ เป็นธิดาเจ้าพระยาครน้อยคืนเมืองกับภรรยาอื่น

ท่านเล่าถึงวัยตอนเด็ก ๆ ว่า อยู่รวมกันระหว่างพี่น้องหลายคน รักใคร่กันดี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่นึกไม่ออกว่า ทำไมท่านบิดาจึงจะจงสั่งให้ท่านทำหน้าที่ใส่บาตรเพียงคนเดียว เพราะมีพระมารับบาตรมากมาย กินเวลาใส่บาตรเป็นชั่วโมง ท่านพูดคุยถึงศาลาโกหก ของเมืองนคร ว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงคราวที่เสด็จประพาศแหลมมลายู ได้แวะมานมัสการสมโภชพระบรมธาตุ ตอนที่ประทับพลับพลาใต้ต้นประดู่หน้าเมือง เป็นที่ร่มรื่น เพราะมีประดู่ใหญ่ ปลูกกิ่งก้านสาขาติดต่อกันถึง ๖ ต้น เมื่อรื้อพลับพลาแล้ว ทางการ

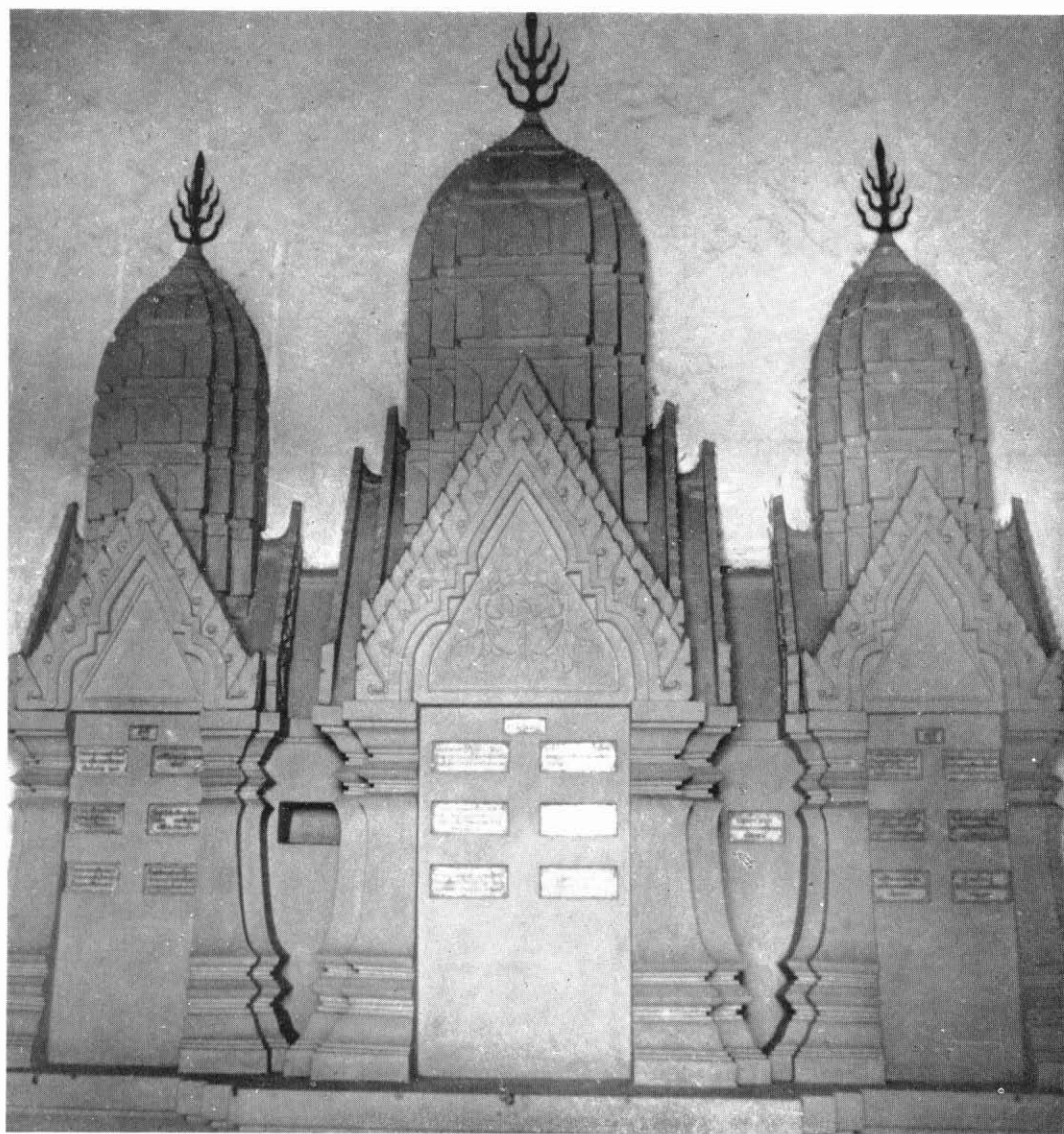
พระพุทธสีหิงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

จึงสร้างศาลาแทนไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ ศาลานี้เรียกว่า “โคหก” โคเป็นภาษาพื้นเมือง แปลว่า ประตู หกก็คือหกต้น คนเมืองอื่นไปนครเวะพักที่ศาลานี้ ซึ่งอยู่หน้าเมือง ฟังชานครพูดว่าโคหกไม่เข้าใจ แต่เข้าใจว่าคงเป็นโกหก จึงเลิกกลายเป็นศาลาโกหกมาจนบัดนี้ นอกนั้นมีสวนที่ใกล้ท่าแพแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าหลวงโปรดปรานมาก พระราชทานชื่อว่า “สวนรื่นฤดี” เป็นที่ตั้งกรมทหารเดี่ยวนั้น และทรงชมเชยพระสงฆ์ว่าสามารถ ทั้งราษฎรก็ตั้งอยู่ในศีลธรรม และทรงตั้งสมณเพศ ต่อมา ๒-๓ ปี ได้เป็นพันเอก พระสุรเดชจรณชิต และมีบุตรชาย พ.ศ. ๒๔๔๖ ไปปราบเงี้ยวจลาจล จัดตั้งกองทหารภาคพายัพ มีบุตรหญิงเมื่อเป็นพันเอก พระยารเดชคักคาวุธ พ.ศ. ๒๔๕๐ เสด็จยุโรปครั้งที่สอง เลื่อนเป็นพลตรี มีบุตรหญิงไปราชการประเทศญี่ปุ่น ถ่ายรูปกับร้อยเอกเพ็ชร บุณยรัตพันธ์ (พระยาจตุรงค์สงคราม) กลับนครครั้งที่ ๒ พร้อมด้วยกองเกียรติยศพ่่านบิดา (เจ้าคุณเสนาว่า ม.ล. เล็ก สนิทวงศ์ เป็นผู้บังคับหมวด)

การศพของบิดาท่านนั้น รับสั่งให้ตั้งเมรุกลางเมืองนคร และได้ให้เรือรบหลวงไปด้วย ๑ ลำ ครั้งหนึ่งกรมทหารบกเลี้ยงส่งเจ้าคุณวงศาฯ ไปเป็นเสนาบดีเกษตร ที่ศาลายุทธนาธิการ เป็นงานใหญ่พอๆ มีผู้หนึ่งโตะ คือ พลเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พลเอก พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช พลโท พระยาสีหราชเดโชไชย พลโท พระยวงศานุประพัทธ์ พลตรี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานารถ พลตรี พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน พลตรี พระยาสุรเสนา พลตรี พระยารเดชคักคาวุธ พลตรี พระยาสมเธรพรการ พันเอก พระยาสุรินทรราชเสนี พันเอก พระยาริชาติณรงค์ พันเอก หม่อมเจ้าเศรษฐศิริ ฯลฯ

ราว พ.ศ. ๒๔๕๓ ไปราชการเมืองแพร่ เรื่องจีนยุ่งกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จนครฯ ก่อนหรือหลังจำไม่ได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บุตรชายซึ่งเป็นมหาตเล็กใกล้ชิดโดยเสด็จฯ ทราบว่าทรงพระเจริญรอยพระยุคลบาทสมเด็จพระบรมชนกนารถ เสด็จฯ ที่สำคัญต่างๆ มีละครในพระราชสำนักแสดง โปรดเกล้าฯ ให้ในสกุล ณนคร เผ้าฯ ชมด้วย สมเด็จพระพันปีฯ เสด็จครั้งสุดท้ายก่อนหรือหลังจำไม่ได้ โปรดเกล้าฯ ให้น้องสาวต่างมารดา ๒ คน ถวายตัวอยู่ในวังหลวงตามเสด็จ โปรดฯ ให้ผู้หญิงในสกุล ณนคร เผ้าพิเศษภายใน พระราชทานเข็มพระนามทุกคน คุณหญิงจีบ นครกุลเชษฐ เป็นผู้นำ

ระหว่างปี ๒๕๐๓-๐๔ ท่านเริ่มเล่าเป็นคำถาม และมักพูดซ้ำบ่อยๆ ท่านว่า เวลานั้นอ่านหนังสือธรรมได้นิดหน่อยก็ต้องพัก ฟังพระเทศน์ทุกอาทิตย์อย่างนี้สบายกว่า ทางวิทยุได้ยินแต่เสียง จับคำไม่ค่อยจะได้ ไม่เหมือนแต่ก่อน หนังสืออ่านได้นานๆ ยิ่งหนังสือไกลบ้านแล้ว

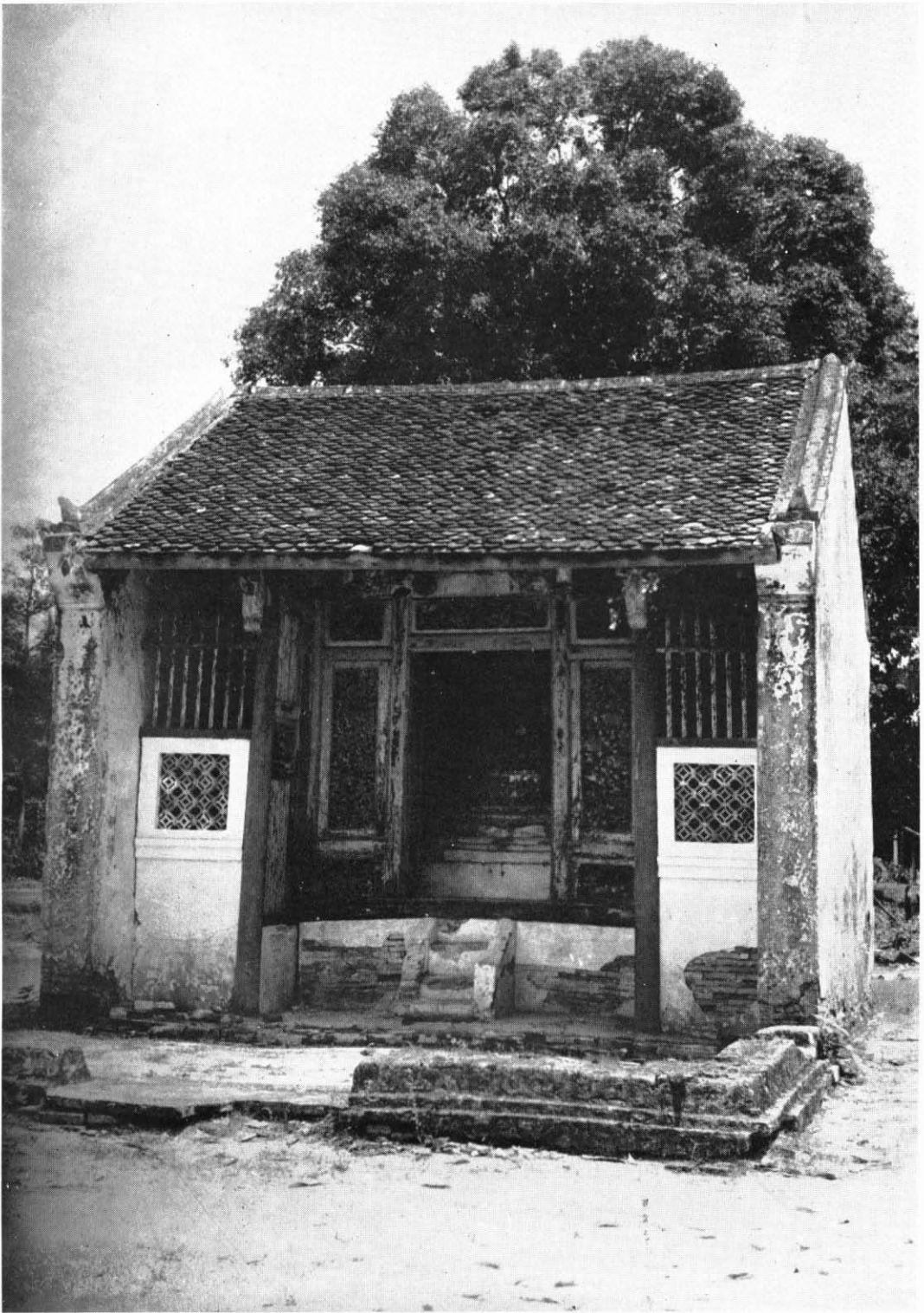

ปราสาทเก็บอัฐิบรรพชนในตระกูล ฉนกร
อยู่ในหอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

คิดทีเดียว อ่านสนุกที่สุดเวลาอยู่ชะอำ ต้องคิดไปทุกปี อ่านซ้ำไม่เบื่อ สิ่งแวดล้อมทำให้เห็นภาพชัดเจน สาส์นสมเด็จพระเพลลินตี มีประโยชน์ด้วย เรื่องใหม่ จำไม่ค่อยได้ แต่เรื่องเก่าจำได้ดี เตียนซั๊กส้ม จดไว้ทีแล้ว วันหลังมาอ่านให้ฟังบ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทุกพระองค์ โปรดการนิพนธ์ และดนตรี พระองค์นี้ถึงพระชันษาน้อยก็เก่งนะ สมเด็จพระบรมราชินีทรงเป็นอะไรกับเจ้าคุณวงศาฯ นับถือกันมาก ทั้งคุณหมอใหญ่ด้วย แต่บิดาเจ้าคุณเสนีฯ ไม่รู้จัก เสด็จในกรมชยันนาท เกี่ยวข้องกันอย่างไรกับเจ้าคุณวงศาฯ เจ้าคุณเสนีฯ ทำอะไรบ้าง รับประทานอะไร เวลาไหน ก็เวลา อายุเท่าไร ลูกกี่คน ชื่ออะไร แปลว่าอะไรจำได้แล้วสิม คนทำงานเสมอทุกวัน ออกกำลังนี่ทีนะ ยิ่งทำความดีทำบุญกุศลแล้ว ยิ่งสบาย ท่านทำหลายอย่างและทำเรื่อยไปตามกำลัง ที่นครยังมีน้องอีก๒คน คือ คุณนุ้ม คุณกลั่นเท่านั้น หมอมณเฑียรตามเสด็จปักษ์ใต้ ให้หมอใหม่มาแทนเอาใจใส่ดี

วันก่อนเจ้าคุณวิบูลย์มาเยี่ยม แก่ลงมาก โดยรักษากันมานาน ทั้งสนิทฐานญาติ พระพุทธรูปสมาริที่บูชาอยู่นิ่งงามมาก เจ้าคุณวิบูลย์ได้มาจากเชียงราย ตอนไปปราบเงี้ยว เมื่อปราบเงี้ยวคูเหมือน พระชำนาญ แยม ภมรมนตรี ไปด้วย ชอบกัน ให้บุตรชายมาอยู่อย่างบุตรหลาน ภายหลังลาไปนอก ส่วนมากอยู่นี่ตี ๆ กันทุกคน เชื้อกับอนุจร นั้นเคยเฝ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ รับสั่งชม และถามตอนเสด็จไหนทางนี้ ลืมเสียแล้ว นายทหารเรือและนักเรียนประจำเรือพระที่นั่ง ตั้งแถวรับเสด็จถวายคำนับ ขานชื่อเรียงตัว ส่วนอนุจรตอนเสด็จสนามสวนกุหลาบ ขึ้นไปรับพระราชทานรางวัล วันนั้นแค้นไปเฝ้าด้วยพโยมตามเสด็จ หยิบพียงออกจากอังกฤษไปอเมริกา เขียนจดหมายมาว่าจะกลับ พระยาโกมารกุลเข้ามาหาตามถึงญาติไม่ค่อยได้พบกัน ถามถึงท่านสฤชต์และหม่อมเนื่อง นายทหารจำได้หลายคนเป็น พระยาวิชิตรวงศ์วุฒิไกร พระยาอนุภาพ ฯ เวลาอ่านหนังสือแจ่มมีประวัติต่าง ๆ ทำให้ฟื้นความจำ เคยจดไว้เวลาเฝ้าเสด็จกรมพิทย ฯ เจ้าคุณราม และบางคนได้ความติดต่อกันบ้าง จะบันทึกให้เป็นเรื่องเป็นราวก็ไม่ได้ทำ ฝ่ายหญิงฝ่ายชายรุ่นหลังไม่ค่อยทราบว่ คนแต่ก่อนคุ้นเคยนับถือกันมาอย่างไร.

ข้อความข้างต้นนี้ ลูกหลานจดไว้จากคำบอกเล่าของท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ขิด เมื่อเวลาลูกหลานไปเยี่ยมเยียนท่าน ได้บันทึกไว้เท่าที่เห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์ในทางประวัติ ในตอนท้ายเป็นบันทึกเมื่อใกล้ ๆ เวลาที่ท่านจะถึงอสัญกรรม

ศาลพระเจ้ากรุงธนบุรี จังหวัดนครศรีธรรมราช
ซึ่งตามประวัติศาสตร์บันทึกว่า คือเลือดเนื้อเชื้อสายอันแท้จริงของ
ต้นตระกูล ผนกร

หนังสือกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพเกี่ยวกับเรื่องอัฐิตันตระกุล

วันที่ ๒๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ขอพระราชทานกราบทูล ทราบฝ่าพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้า ๆ โดย
กระแสน้ำสั่งให้กราบทูลพระนามอัฐิ และอัฐิตันตระกุลว่าท่านองค์ใดประจุโกศอย่างไร
พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้

พระอัฐิตันตระกุลที่รักษาบูชาอยู่ในบ้านต่อมาถึงสมัยนี้

ที่ ๑ อัฐิท่านเจ้าพระยานคร (พัฒน์) โกศกาไหล่ทองใหญ่อย่างเก่า

ที่ ๒ พระอัฐิลิ้นเกล้าสิ้นกระหม่อมกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาศักดิ์พล
เสพย์ โกศทองคำลงยามี่ฐานระย้าแก้ว

ที่ ๓ พระอัฐิเสด็จเฉลิมวงษ์ โกศทองคำแปดเหลี่ยมลงยามี่ฐานไม้ปิดทอง สอง
พระโกศสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานออกไป ได้ทราบเกล้าด้วยท่านผู้ใหญ่
เกล้าว่า เมื่อดิ้นเกล้าสิ้นกระหม่อมพระราชวังบวร ๆ ทรงพระประชวรอยู่นั้น ได้ถวายบังคม
ทูลพระกรุณาต่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ส่งพระอัฐิของพระองค์ท่านออกไปไว้ที่เมืองนคร พระราชทานไปกับท่านเจ้าคุณปู่ พระ
อัฐิเสด็จเฉลิมวงษ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งว่า พระอัฐิลิ้นเกล้า
สิ้นกระหม่อมกรมพระราชวังบวร ๆ ก็ได้ออกไปอยู่ที่เมืองนครแล้ว พระอัฐิเสด็จเฉลิมวงษ์
พระราชทานให้ไปอยู่ด้วยกัน พระราชทานออกไปกับเจ้าคุณบิดาข้าพเจ้า

ที่ ๔ พระอัฐิเสด็จธรรมราช โกศโลหะขันกาไหล่ทองคำ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานออกไป พระกระแสน้ำสั่งเหมือนกันกับพระอัฐิเสด็จเฉลิม
วงษ์ พระราชทานออกไปกับข้าพระพุทธเจ้า

ที่ ๕ อัฐิคุณจอมมารดาใหญ่ในสิ้นเกล้าสิ้นกระหม่อมพระราชวังบวร ๆ โกศ
กาไหล่ทองคำ

ที่ ๖ อัฐิคุณจอมมารดาน้อยในเสด็จธรรมราช โกศกาไหล่ทองคำ

ที่ ๗ อัฐิพลหัวเจ้าท่านเจ้าพระยานคร (น้อยกินเมือง) โกศทองคำจำหลักลาย

ที่ ๘ อัฐิท่านข้างในคือเจ้าคุณหญิงอิน โกศกาไหล่ทอง

ที่ ๙ อัฐิท่านเจ้าพระยานคร (น้อยกลาง) โกศทองคำสลักลาย

ที่ ๑๐ อัฐิท่านเจ้าพระยามหาศิริธรรมผู้รักษากรุงเก่า โกศกาไหล่ทองคำ ท่านเล็ก
ส่งออกไป

ที่ ๑๑ อัฐิคุณน้อยหญิง โกศลมขาคำตะทอง

นับถือกันว่าเป็นอนุสาวรีย์ของเจ้าพระยานครน้อยกินเมือง
ที่ว่าเป็นโอรสของพระเจ้ากรุงธนบุรี อนุสาวรีย์นี้
อยู่ ณ วัดประดู่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ที่ ๑๒ อัฐิท่านพระยาเสนหามนตรี โภศกาไหล่ทองคำ รวม ๑๒ โภศ แต่อัฐิท่านเด็กนั้นหาได้ส่งไปเมืองนครไม่

ห้องซุชเนื่องในเจ้าตาก

วัดแจ้ง วัดประดู่ อยู่นอกกำแพงเมือง ฝากคลองท่าวังด้านเหนือตั้งอยู่ตะวันออกถนนใหญ่เยื้องกันสองวัด ใกล้กับที่ฝั่งศพเรียกว่าห้องซุชกึ่ง อยู่ริมคลองตะวันตกถนนใหญ่ หนีบถ่อแช่ต่อมา ภูมิสถาน วัดแจ้ง วัดประดู่ อยู่ชิดกันใกล้ถนนใหญ่ระหว่างบ้านคนมีรายๆ ได้ทราบเกล้าด้วยคุณจอมมารดาซ้ายในเสด็จธรรมราชท่านแล้วว่าเดิมเป็นที่ที่เจ้านครมาตั้งอยู่ ภายหลังก่อสร้างขึ้นเป็นวัด ๒ วัดคู่กัน อัฐิเจ้านครประจุนในเจดีย์ไม้สิบสองอยู่ในตึกวัดแจ้ง อัฐิคุณหญิงปรางมารดา คุณจอมมารดาซ้าย คุณหญิงชุ่มมารดาท่านเจ้าพระยานคร (กลาง) ก็ประจุนไว้เคียงกัน หลังมุงกระเบื้องมีสระรอบ อัฐิวังศ์ญาติก่อบัวประจุนไว้ภายนอกเรียกว่า บัวราย (เรียงกันเป็นลำดับ)

อัฐิท่านเจ้าพระยานคร (พัฒน์) อยู่ในตึกวัดประดู่ อัฐิวังศ์ญาติประจุนบัวอยู่ข้างนอกเรียกว่าบัวหมู่ ทั้ง ๒ วัดนี้ได้ทำบุญบูชาทุกปีตลอดมาทุกวันนี้

วัดท่าโพธิ์ที่เป็นบ้านเดิมของท่านเจ้าพระยานคร (พัฒน์) ต้นตระกูลวงศ์นี้ เข้ามาอยู่ในวังเจ้านครแล้ว หนีบ้านเดิมท่านสร้างขึ้นเป็นวัดเรียกว่าวัดท่าโพธิ์ ทำพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นประธาน มีเจดีย์ฐานอยู่ในโบสถ์ ไม่ทราบเกล้าว่าประจุนอัฐิหรือสิ่งใด

ในวัดพระธาตุมีเจดีย์สี่ลานประดับอยู่องค์หนึ่ง คุณจอมมารดาซ้ายท่านแล้วว่าเจดีย์สี่ลานนี้ประจุนอัฐิผู้ครองนครเมืองนคร เป็นที่หนีบถ่อตลอดมาทุกวันนี้

วิหารพระธรรมศาลาในวัดพระธาตุ ท่านเจ้าพระยานคร (พัฒน์) สร้างขึ้นไว้เคียงกับเจดีย์สี่ลาน มีเจดีย์อยู่ในวิหารองค์หนึ่งเหมือนกับเจดีย์ในโบสถ์วัดท่าโพธิ์ เจดีย์วิหารพระธรรมศาลาชำรุดหักพังลง เมื่อสังขารในวัดพระธาตุครั้งนั้นได้รอดูเพียงเสมอพื้นวิหาร เห็นมีแต่ใบลานเก่าจารึกพระธรรมประจุนไว้ในเจดีย์ ชั้นล่างลงไปถึงดินหาได้ขุดดูไม่ทำพระเจดีย์ประจุนใบลานไว้เหมือนอย่างเดิมแล้ว การที่กราบทูลฝ่าพระบาทครั้งนั้น คิดด้วยเกล้าๆ ว่า เมื่อทำการเผาศพแล้ว จะได้จัดการนี้ต่อไป ข้าพระพุทธเจ้าหวังใจว่าจะได้ฝ่าพระบาท ขอพระราชทานพระดำริจะได้กำหนดที่กะประมาณการก่อสร้างประจุนอัฐิตามตระกูลวงศ์สืบต่อมา เมื่อทำการปลงศพเสร็จแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะได้ทำแผนที่โดยละเอียดเข้ามากราบทูลฝ่าพระบาท ในครั้งนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำแผนที่โดยสังเขปทูลเกล้าถวาย เพื่อทรงทราบ ขอพระบารมีปกเกล้าๆ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พระยา วรเดชศักดิ์ดาฯ

อนุสาวรีย์หม่อมทองเหนี่ยว ซาชาเจ้าพระยานคร (หลวงนายสิทธิ์—หนู)
ณ วัดแจ้ง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

หมายเหตุ

(๑) เจ้าพระยานคร (พัฒน์) นี้เป็นหม่อมเจ้าในกรมหมื่นอินทรพิทักษ์รัชกาลที่ ๓๓ กรุงเก่าเสียแก่พม่าในรัชกาลที่ ๓๔ เจ้านคร (พัฒน์) เป็นต้นตระกูลเมืองนคร มาตั้งแต่วัฒนการที่ ๑ กรุงเทพฯ

(๒) วังหน้ากรมพระราชวังบวรมหาคักดิ์พลเสพย์นี้ เป็นลูกเธอในรัชกาลที่ ๑ ในจอมมารดาใหญ่ เจ้าจอมมารดาใหญ่เป็นบุตรเจ้านคร (พัฒน์) แต่กรมพระราชวังบวรมหาคักดิ์พลเสพย์ได้เป็นวังหน้าในรัชกาลที่ ๓

(๓) พระองค์เจ้าเฉลิมวงษ์เป็นลูกเธอในรัชกาลที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ๆ เป็นบุตรเจ้าพระยานคร (กลาง) ๗ เป็นบุตรเจ้านคร (พัฒน์)

บุตรเจ้าพระยานคร (กลาง) ท้องเจ้าคุณหญิงอินมี ๕ คน คือ (๑) เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ในรัชกาลที่ ๓ (๒) เจ้าจอมน้อยเล็กในรัชกาลที่ ๓ (๓) พระยาศรีธรรมผู้ว่าราชการกรุงเก่า (๔) เจ้าพระยานคร (น้อย) (๕) พระยาเสนหามนตรี คุณจอมบัวนั้น บุตรเจ้าพระยานคร (กลาง) เหมือนกัน แต่ไม่ใช่ท้องเจ้าคุณหญิงอิน

(๔) พระองค์เจ้าธรรมราชเป็นลูกเธอวังหน้าในรัชกาลที่ ๑ คือวังหน้ามหาสุรสิงหนาท ซึ่งเป็นน้องยาเธอในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดาของพระองค์เจ้าธรรมราช คือเจ้าจอมมารดาน้อยๆ เป็นน้องเจ้าจอมมารดาใหญ่ บุตรเจ้านคร (พัฒน์)

(๕) เจ้าจอมมารดาใหญ่นี้เป็นบุตรเจ้านคร (พัฒน์) เจ้าคุณหญิงปรางเป็นมารดาเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๑ เป็นเจ้าจอมมารดาของสิ้นเกล้าสิ้นกระหม่อมวังหน้ากรมหมื่นคักดิ์พลเสพย์

(๖) เจ้าจอมมารดาน้อยเป็นบุตรเจ้านคร (พัฒน์) เจ้าคุณหญิงปรางเป็นมารดา เป็นเจ้าจอมวังหน้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เป็นเจ้าจอมมารดาของพระองค์เจ้าธรรมราช

(๗) เจ้าพระยานคร (น้อยคืนเมือง) เป็นบุตรเจ้านคร (พัฒน์) เจ้าคุณหญิงซุ่มเป็นมารดา

(๘) เจ้าคุณหญิงอิน ในเจ้าพระยานคร (กลาง)

(๙) เจ้าพระยานคร (น้อยกลาง) เป็นบุตรเจ้าพระยานคร (น้อยคืนเมือง)

(๑๐) เจ้าพระยามหาศิริธรรม เป็นบุตรเจ้าพระยานคร

(๑๑) เป็นน้องเจ้าพระยานครน้อยท้องเดียวกัน

โบสถ์วัดประดู่ จังหวัดนครศรีธรรมราช
ที่ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯจัด บริจาคเงินซ่อมใหม่ทั้งหลัง

จดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช เกี่ยวกับเรื่องทำพระปรารงค์บรรจุอัฐิ

บ้านเลขที่ ๑๐๗ ถนนวิฑู พระนคร

วันที่.....พฤษภาคม ๒๔๕๕

เรื่อง จะทำพระปรารงค์บรรจุอัฐิ ซึ่งมีที่หอพระพุทธรูปหิงค์

จาก เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ

เรียน ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช

ด้วยผมทราบว่า หอพระพุทธรูปหิงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ในหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดรักษา ขึ้นอยู่ในกองโบราณวัตถุกรมศิลปากรที่กรุงเทพฯ

ที่หอพระพุทธรูปหิงค์ แบ่งเป็นตอนหน้าตอนหลัง มีฝากัน ตอนหน้ามีรูปหล่อพระพุทธรูปหิงค์ ตอนหลัง เป็นที่เก็บโกศ อัฐิท่านผู้ใหญ่ ในสกุล ณ นคร เป็นโกศทองคำบ้าง โกศเงินกาไหล่ทองบ้าง มีทั้งสิ้น ๑๗ โกศ เคยมีผู้ร้ายลักไป ๗ โกศ ได้คืนมา ๒ โกศ กับพบห่ออัฐิซึ่งผู้ร้ายแทงไว้ ๔ ห่อ เจ้าหน้าที่จึงเก็บโกศเข้าไว้ในตู้เซฟ ใครไปบำเพ็ญกุศลก็ไม่เห็นโกศไม่เห็นชื่อ

จึงคิดจะทำพระปรารงค์ด้วยปูนซิเมนต์ ชิดกับฝากัน ๑๗ องค์ สำหรับบรรจุอัฐิ ตามแบบและรายการที่เขียนมา ส่วนโกศจะส่งไว้ที่พิพิธภัณฑ์ ที่วัดพระธาตุนครศรีธรรมราช จึงให้ไปหารือที่กรมศิลปากรว่าจะให้ขออนุญาตที่กรมศิลปากร ส่งไปที่นครศรีธรรมราช หรือจะต้องขออนุญาตที่ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้ากองโบราณคดี กรมศิลปากรให้คำแนะนำว่า ให้ยื่นเรื่องต่อผู้ว่าราชการจังหวัด บอกไปที่อธิบดีกรมศิลปากรให้ทราบเรื่องเดิมของหอพระพุทธรูปหิงค์ด้วย

ผมทราบว่า หอพระพุทธรูปหิงค์ เดิมอยู่ในที่ดินซึ่งเป็นที่บ้านและที่ว่าการของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ครั้นที่ดินตกเป็นของจังหวัด หอพระพุทธรูปหิงค์ก็อยู่หน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดด้วย

ตามทมิเรื่องดังนี้ ถ้าท่านเห็นควรให้จัดทำได้ผมขออนุญาตจัดทำตามที่เรียนมากับขอทราบว่ามีโกศชื่อใครเป็นโกศทองคำ ชื่อใครเป็นโกศกาไหล่ทอง และมีอัฐิ เป็นชื่อใคร ที่ไม่มีโกศบ้าง เพื่อมิให้ยากแก่การรักษา ขอให้นางสาวพร้อม ณ นคร ผู้ถือจดหมายนี้ เข้าตรวจกับเจ้าหน้าที่ให้ทราบด้วย

ขอแสดงความนับถือ

บดินทรเดชาฯ

(พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ)

ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ดินในบริเวณเดิมเป็นที่ตั้งวังของเจ้าพระยามนทร ซึ่งแต่รัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี
 ได้รับบรรดกทอดกันมา จนยกให้เป็นที่ของรัฐบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑

รายการจะทำพระปรารักษ์บรรจุอัฐิ ที่หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

แท่นล่าง	หนาจากฝา	กว้าง
	20 $\frac{1}{2}$ เซนต	20 $\frac{1}{2}$ เซนต
แท่นบน	20 „	20 „
สูงจากพื้นถึงฐานพระปรารักษ์		154 „
ฐานพระปรารักษ์ จากแท่นถึงใต้ประตู		10 $\frac{1}{2}$ „
ประตูสูงถึงยอดจั่ว		16 „
ประตูกว้าง		4 $\frac{1}{2}$ „
องค์พระปรารักษ์สูงจากยอดจั่ว		18 $\frac{1}{2}$ „
องค์พระปรารักษ์ กว้าง 6 เซนต		
รวมสูงจากพื้นถึงยอดพระปรารักษ์		<u>195 เซนต</u>

ฝาท่อสูง 750 เซนต

ฝาท่อกว้าง 470 „

แท่นล่างกว้างองค์ละ 20 $\frac{1}{2}$ เซนต 17 องค์ 348 $\frac{1}{2}$ เซนต

แท่นบนกว้างองค์ละ 20 „

ชื่ออัฐิอยู่ที่แท่นบน สลักในหินอ่อน ตัวหนังสือปิดทองคำเปลว ฝังหินอ่อนลงไป
เสมอแท่น

ยอดพระปรารักษ์ ทำด้วยทองแดงชุบทอง

สีพระปรารักษ์ ทาสี “ลูมินอล” สีไขไก่ แท่นสีขาว

แท่นก่ออิฐ ถูปูนซีเมนต์

พระปรารักษ์ตั้งแต่ฐานขึ้นไป บันบัว และลวดลายตามแบบ ทำแม่พิมพ์ ถอด ด้วยปูน
ซีเมนต์ ผสมปูนพลาสติก มีเหล็กเส้นขนาด 2 หุน ใส่ข้างในสองข้างตั้งแต่พื้นถึงยอด.

สว่างชัยบรรพบุรุษตระกูล ฉนกร เป็นพ่อตาเจ้านคร ชาวเผ่าเงรเรียก แต่อง
พวกในตระกูล ฉนกร ยังไปทำการสักการบูชาอยู่จนทุกวันนี้

พระอัฐิและอัฐิ เขียนชื่ออัฐิที่ปรangkongกลาง ที่หอพระพุทธสิหิงค์

เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ ในรัชกาลที่ ๑ เป็นธิดาเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน ฉนกร) เป็นพระชนนีสมเด็จพระบวรราช เจ้ามหาศักดีพลเสพย์

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดีพลเสพย์ (พระองค์เจ้าอรุโณทัย) ในรัชกาลที่ ๑ เป็นกรมพระราชวังบวร ในรัชกาลที่ ๓ เชื้อสายในพระราชวงศ์ คือ สกุลาอัครศักดิ์ ฌ อยุชยา, กำภู ฌ อยุชยา, เกสรา ฌ อยุชยา, อนุชะศักดิ์ ฌ อยุชยา, นันทิศักดิ์ ฌ อยุชยา

เจ้าจอมมารดาน้อยเล็ก ในกรมพระราชวังบวร รัชกาลที่ ๑ ธิดาเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน ฉนกร) เป็นเจ้าจอมมารดา พระองค์เจ้าหญิงปัทมราช

พระเจ้าราชวงศ์เชอชั้นหนึ่ง พระองค์เจ้าหญิงปัทมราช เป็นพระธิดากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑

เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ ในรัชกาลที่ ๓ ธิดา เจ้าพระยาศรีธรรมมาโสกราช (น้อย ฉนกร) เป็นเจ้าจอมมารดา พระองค์เจ้าชายเฉลิมวงศ์

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์ ในรัชกาลที่ ๓

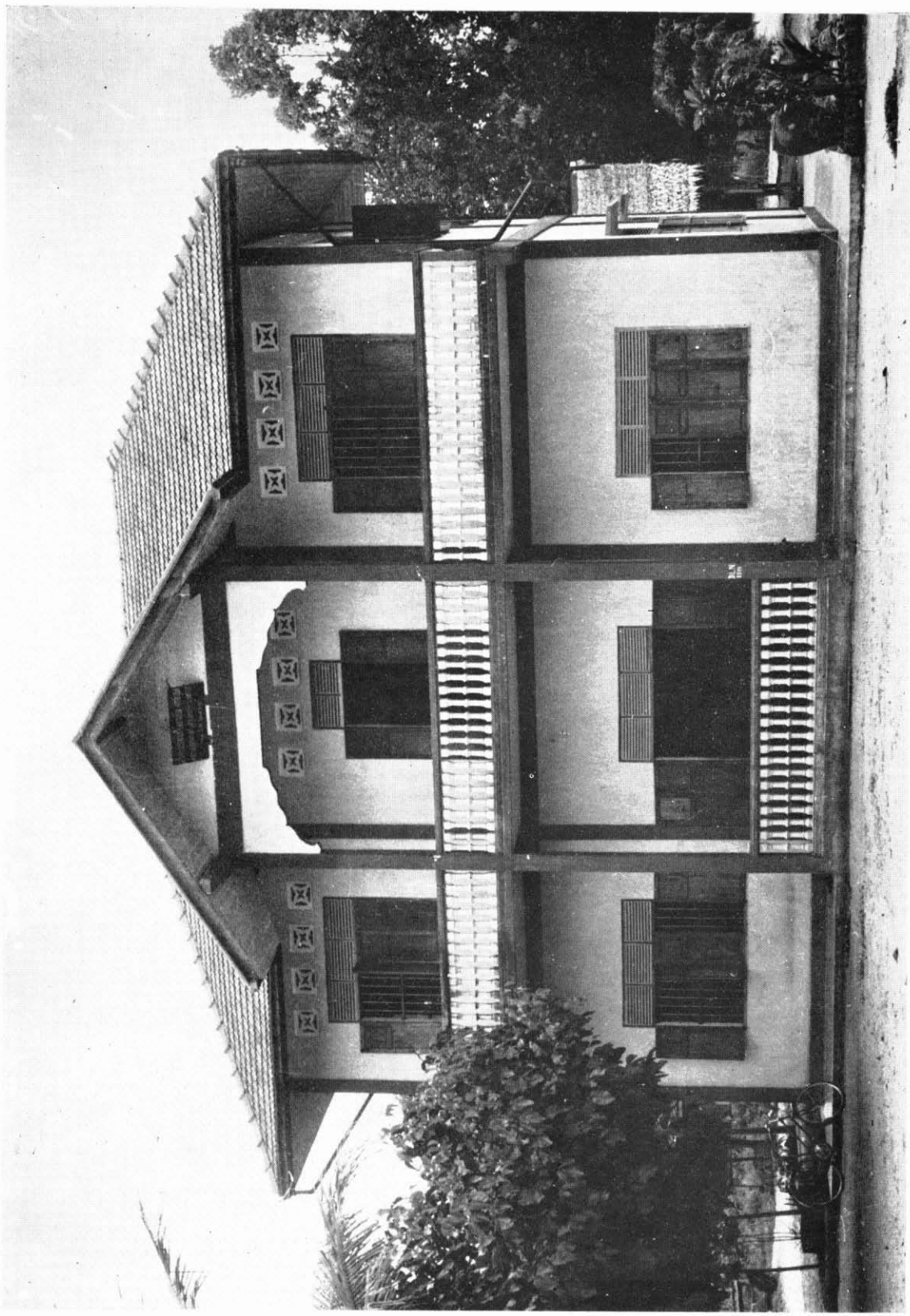
(เขียนชื่อ อัฐิที่ประตูปรangkongค้วาขององค้กลาง)

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน ฉนกร) จางวางเมืองนครศรีธรรมราช เป็น ต้นสกุล ฉนกร

คุณชี่ พี่เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี(พัฒน)

เจ้าพระยาศรีธรรมมาโสกราช (น้อย ฉนกร) ตำเร้ราชการเมืองนครศรีธรรมราช

ท่านผู้หญิงอิน ศรีธรรมโสกราช เป็น ธิดาพระยาพินาศอค้นี้ ราชินีกุลสายบางช้าง

กฤษประ สร้างถวายเจ้าอาวาส วัดท่าโกตร นครศรีธรรมราช

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง
ฉนกร) สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช

ท่านผู้หญิง ม.ร.ว. หญิง นครศรีธรรม-
ราช ชิดาหม่อมเจ้าจันทร์ พระโอรสเจ้าฟ้า
กรมหลวงนรินทร์ธรณเรศร์ (สายสกุล นริน-
ทรางกูร ณ อยุธยา)

(เขียนชื่ออัฐิที่ประตูปรางค์องค์ซ้ายขององค์กลาง)

เจ้าพระยามหาศรีธรรม (น้อยใหญ่)
ผู้รักษากรุงเก่า เป็นต้นสกุล โกมารกุล
ฉนกร

พระยาเสน่หามนตรี (น้อยเอี้ยด
ฉนกร) บุตรเจ้าพระยาศรีธรรมมาโสกราช
(น้อย ฉนกร) เป็นต้นสกุล จาตุรงกุล

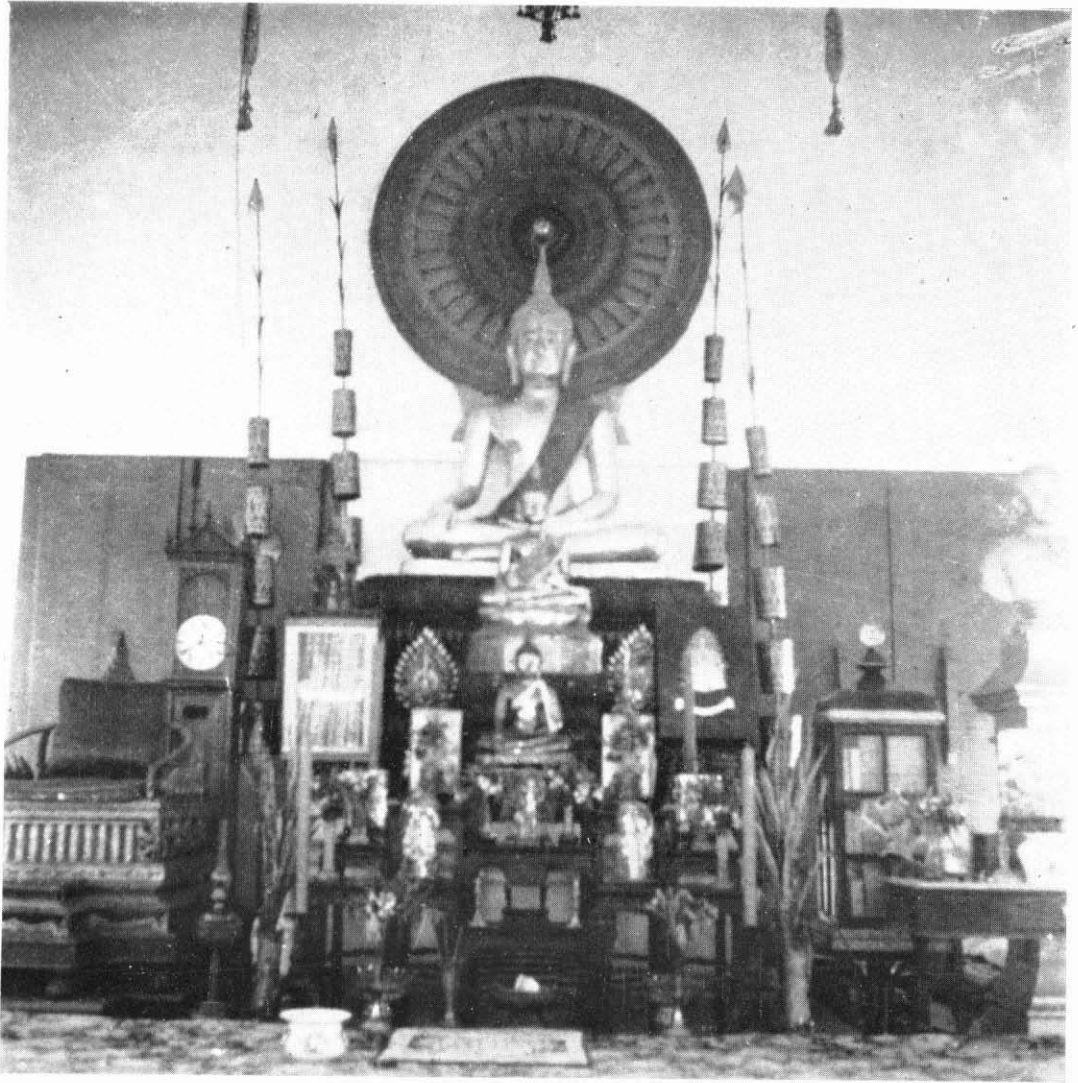
เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม
ฉนกร) างวางเมืองนครศรีธรรมราช
บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง
ฉนกร)

พระยาบริรักษ์ภูเบศร์ (เอี่ยม ฉนกร)
บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง
ฉนกร)

พระศรีธรรมบริรักษ์ (ถัด ฉนกร)
บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง
ฉนกร)

เจ้าจอมอ๋ม ในรัชกาลที่ ๔ ชิดาเจ้า-
พระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง ฉนกร)

ท่านกลาง ฉนกร ชิดาเจ้าพระยานคร-
ศรีธรรมราช (น้อยกลาง ฉนกร)

พระประธานในโบสถ์วัดเนรัญชรา ตำบลชะอำ
ซึ่งท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต สร้างอุทิศถวายวัด

	ยกมา	๓๒๕,๓๓๕.—บาท
พ.ศ. ๒๕๐๐	สร้างกุฏิ สำหรับพักพระเถระผู้ใหญ่ และพระอาจารย์ วิปัสณากรรมฐาน วัดท่าวโคตร นครศรีธรรมราช.	๕๔,๓๘๘.—บาท
พ.ศ. ๒๕๐๑	สร้างโรงเรียนวัดประดู่ นครศรีธรรมราช	๗๕,๖๗๑.— „
พ.ศ. ๒๕๐๑	สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดศาลาแม่ไชย นครศรีธรรมราช	๑๔๘,๒๕๘.— „
พ.ศ. ๒๕๐๑	สร้างโบสถ์วัดธาราวดี นครศรีธรรมราช	๑๐๒,๒๒๐.— „
พ.ศ. ๒๕๐๒	สร้างศาลาการเปรียญ ที่วัดมเหยงคณ์ นครศรีธรรมราช	๓๐๔,๓๐๐.— „
พ.ศ. ๒๕๐๒	สร้างพระพุทธรูปองค์เท่าตัวท่าน ใว้ที่วัดมเหยงคณ์ นครศรีธรรมราช	๑๒,๐๐๐.— „
พ.ศ. ๒๕๐๒	บริจาคซื้อไฟฟ้าสามข้อ ใว้ที่โบสถ์วัดเนรัญชราราม ตำบลชะอำ เพชรบุรี	๒,๑๐๐.— „
พ.ศ. ๒๕๐๓	ทำถนนในวัดบุบผาราม ชนบุรี	๕,๐๐๐.— „
พ.ศ. ๒๕๐๔	สร้างถ้ำเก็บน้ำวัดสัมพันธมิตร โคร่งสำโรง เพื่อพระสงฆ์ และคนในหมู่บ้านนั้น	๔๐,๐๐๐.— „
พ.ศ. ๒๕๐๕	สั่งให้มอบเงินสดในธนาคารกรุงเทพ ฯ เพื่อวางเป็นทุน ฌนกร และสายสัมพันธ์ สำหรับสร้างศาลาอนามัย นครศรีธรรมราช (ตามพินัยกรรม)	<u>๓๐๐,๐๐๐.— „</u>
	รวมเป็นเงินที่บริจาคทั้งหมด	<u>๑,๔๑๘,๑๑๒.—บาท</u>

(หนึ่งล้านสี่แสนหนึ่งหมื่นแปดพันหนึ่งร้อยสิบสองบาท)

นอกจากนี้ ยังมีเงินที่บริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลต่าง ๆ หลายรัชกาล ซ่อมแซมวัดและโบสถ์ทั่วราชอาณาจักร ขอของให้โรงพยาบาลหลายแห่ง เนื่องจากยังค้นหาใบรับเงินไม่พบ จึงมิได้นำลงเป็นรายละเอียดอีกครวมประมาณไม่เกิน ๑๐๐,๐๐๐.— บาท (เงินจำนวนนี้มีได้เอาเข้าร่วมกับข้างบน).

นายหยิบ ฌนกร

รวบรวม

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดบุคคผล ไทยวัฒนาพานิช (แผนกการพิมพ์)
เลขที่ ๘๘๑ ถนนพระราม ๑ อำเภอปทุมวัน พระนคร กรุงเทพฯ ต. สุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๕

